

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 069.5:623.44(497.4)

Prejeto: 6. 11. 2014

Tomaž Lazar

dr. zgodovinskih znanosti, kustos, Narodni muzej Slovenije, Prešernova 20, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: tomaz.lazar@nms.si

Baron Hans Kometer in njegova zbirka starin z dvorca Pukštajn

IZVLEČEK

Baron Hans Kometer (1850–1925) je gospodoval na dvorcu Pukštajn (Puchenstein) pri Dravogradu kot zadnji moški predstavnik svoje rodbine. Zanimanje za zgodovino ga je vodilo v obsežno prenovo domačega dvorca, užival pa je tudi ugled dobrega poznavalca in zbiralca starin. S sistematičnim pridobivanjem raznovrstnega gradiva, zlasti starega orožja in bojne opreme, je Hans ustvaril eno najpomembnejših zasebnih zbirk svojega časa na Slovenskem. Po baronovi smrti je bila njegova dedinja, nečakinja Melita, zaradi bankrota prisiljena večino dragocenih starin prodati na dražbi, zbirka orožja pa je postala predmet zapletenih sodnih sporov. Po dolgotrajnih prizadevanjih in enem najbolj zapletenih sodnih sporov, kar jih je v tem času doživel Narodni muzej v Ljubljani, je ravnatelj dr. Josipu Malu vendarle uspelo izposlovati brezplačni prevzem pukštajnske zbirke orožja in pomembno obogatiti nacionalne muzejske fonde.

KLJUČNE BESEDE

Hans Kometer, Pukštajn, Bukovje, Puchenstein, zbirateljstvo, starine, orožje, oklepi

ABSTRACT

BARON HANS KOMETER AND HIS ANTIQUES COLLECTION FROM THE PUKŠTAJN MANSION

Baron Hans Kometer (1850–1925) owned the Pukštajn (Puchenstein) mansion near Dravograd as the last male representative of his family. An amateur historian, he undertook a comprehensive renovation of his home mansion, and he also had the reputation of a great connoisseur and collector of antiques. Through systematic acquisition of diverse objects, especially old arms and armour, Hans created one of the most important private collections of his time in the Slovenian territory. Soon after the baron's death, his niece and heiress Melita had to file for bankruptcy and sell most of the valuable antiques at an auction, while the weapons collection became the subject of complicated legal disputes. After long-standing efforts and one of the most complex legal episodes involving the National Museum in Ljubljana in that period, the director Dr. Josip Mal finally managed to negotiate a free take-over of the Pukštajn arms and armour collection and importantly enrich the national museum.

KEY WORDS

Hans Kometer, Pukštajn, Bukovje, Puchenstein, collecting, antiques, arms, armour

Slovenci smo lahko upravičeno ponosni na že skoraj dvestoletno muzejsko tradicijo, ki sega vse do ustanovitve Kranjskega deželnega muzeja leta 1821. To nas vsaj v smislu organiziranosti muzejske mreže enakopravno umešča med velike evropske narode. Nemalokrat pa prezremo, da muzeji ne morejo nastati iz nič. Kranjski deželni muzej bi bil obsojen na životarjenje, če njegovih fondov ne bi obogatili darovi zavednih posameznikov in odkupi dragocenih zasebnih zbirk. Zato je vse prej kot zanemarljivo vprašanje, kako v resnici dojemamo vlogo zasebnih zbirateljev – ali jih prepoznamo kot tvorne varuhe kulturne dediščine ali prej škodljivo konkurenco državnim muzejem.

Razmerje med javnimi muzejskimi ustanovami in zasebnimi zbirkami oziroma zbiralci je od nekdaj občutljivo, saj lahko niha od plodnega sodelovanja do odkritega rivalstva. Na Slovenskem je to vprašanje morda še bolj opazno kot marsikje drugod, saj je neposredno povezano z našim odnosom do zgodovine, še posebej pa tradicionalnih elit, ki jih pogosto doživljamo negativno, skozi perspektivo, nabito s predsodki in nacionalnimi trenji.

Pobude za sistematično zbiranje starin je v bolj oddaljeni preteklosti prispeval predvsem vrh družbene piramide – plemstvo in vladarske dinastije. Slovenske dežele so bile v tem pogledu nekoliko odrinjene na stran, saj se tod ni izoblikovalo domače središče suverene oblasti z nepretrgano kontinuiteto. Vsaj enako zaviralno je delovalo dejstvo, da se je obmejni jugovzhod habsburškega imperija znašel na prepihu dolgotrajnih in krvavih oboroženih spopadov prav v obdobju od sredine 15. pa vse v 17. stoletje, ko so se v Evropi rojevali prvi zametki moderne muzealstva.

Takšne okoliščine niso bile naklonjene zbirateljski dejavnosti, saj se je bila domača elita precej bolj kot s starinami in »lepimi umetnostmi« prisiljena ukvarjati z lastnim preživetjem. Kljub takšnim oviram pobud za varovanje starin in raziskovanje zgodovine ni bilo malo. To zgovorno dokazuje že zgodnja ustanovitev deželnega muzeja v Ljubljani, ob tem dosežku pa ne gre prezreti zbirateljske žilice rodbin in posameznikov, ki so umetnine in starine pridobivali na lastno pobudo.

V 20. stoletju je naravno kontinuiteto velikih zasebnih zbirk na Slovenskem pretrgal niz družbenih in političnih pretresov. Z razpadom habsburške monarhije leta 1918 je velik del stare elite zapustil slovenski prostor, s seboj pa odnesel tudi svoje zbirke. Komaj dobro desetletje pozneje je svetovna gospodarska kriza zadala uničujoči udarec številnim zasebnim zbirkam, ki so se zaradi finančnega poloma lastnikov znašle na razprodaji. Preostanke materialne dediščine, ki se jim je dotlej še posrečilo preživeti, je nato doletelo opustošenje druge svetovne vojne. Z nastopom socialistične oblasti leta 1945 pa se je začelo novo obdobje, ki je zasebno zbirateljstvo načeloma odklanjalo, če mu že ne bilo odkrito sovražno. Na-

vsezadnje ga je zaznamovala tudi drugačna družbena klima, ki je v vsesplošnem navdušenju nad modernizacijo in povojno obnovo nemalokrat lahkomiiselno zanemarjala skrb za zgodovinsko zapuščino.

Vse naštetu je razlog, zakaj je današnja muzejska dediščina na Slovenskem razmeroma skromna, še posebej kar zadeva zares reprezentativno gradivo iz starejših obdobj. Obotavljivi odnos domače stroke do prispevkov »aristokratskih« zbiralcev starin pa prinaša tudi drugačne posledice – med drugim marsikdaj zelo šibko poznavanje narave zasebnih zbirk, ki so danes pod okriljem javnih muzejskih ustanov, saj glede na splošno usmeritev slovenskega zgodovinskega muzealstva pogosto ni bilo resnejših pobud za raziskave njihovega historiatu in zbirateljskih prizadevanj starejših generacij.

Tako se vedno znova pokaže, da vemo zelo malo o tistih osebnostih in mecenih iz nekoliko bolj odmaknjene preteklosti, brez katerih bi bila naša bera materialne kulture še neprimerno revnejša. V vrsti skorajda pozabljenih imen je tudi baron Hans Kometer (1850–1925), nekdanji gospodar dvorca Pukštajn pri Dravogradu.

Zgodovinsko ozadje

Rodbina Kometer sodi med mlajše, manj znane plemiške rodove iz zadnjega obdobja habsburške monarhije, ki jih je slovensko zgodovinsko pisje skoraj popolnoma prezrlo. Zgodovina zadnjih plemenitih gospodarjev Pukštajna je dolgo ostajala tako rekoč neraziskana, nerazčiščena vprašanja o izvornem poreklu baronov Kometrov in njihovi genealogiji pa so

Grb plemiške rodbine Kometer zu Trübein (SI PAM/1818 Gosposčina Pubenštajn 1235–1917, fasc. 1, Potrdilo priznanja baronskega naslova rodbini Kometer, 10. 6. 1856, Gradec, foto: Tomaž Lazar).

naletela zgolj na skromne strokovne odzive – in še to skoraj izključno s strani avstrijskih ljubiteljskih raziskovalcev oziroma zgodovinarjev.¹

Predniki Hansa Kometerja so svoje koroško gospodarstvo pri Dravogradu pridobili leta 1817 z nakupno-menjalno pogodbo in si na dvorcu uredili udobno domovanje. Prvotno so izhajali iz nižjega stanu, a se jim je s prizadevnim delom in podjetnostjo posrečilo zbrati precejšnje premoženje, ki je naposled zadoستovalo za nakup lastne graščine. Potrditev položaja državnih baronov je leta 1848 uspelo izposlovati šele Hansovemu očetu Janezu Krstniku Kometriju (1803–1880), in sicer z izvajanjem svojega rodu iz v resnici že izumrle avstrijske plemiške rodbine baronov Kometerjev iz Trübein.²

Okoliščine te potrditve so bile vse prej kot transparentne. Utemeljeno lahko sklepamo, da jo je Janez Krstnik dosegel tudi s pomočjo namenoma ponarejenih dokumentov, s katerimi je prikril skromno poreklo svojih prednikov. Prav neprepričljive okoliščine preboja rodbine v plemiški stan so verjetno bistveno prispevale k prizadevanjem Kometerjev, da se v očeh svojega okolja potrdijo kot tradicionalna elita tudi z razkošno obnovljenim bivališčem in bogato zbirko starin.

Uporabnega gradiva, s katerim lahko osvetlimo usodo starin v Pukštajni, se je ohranilo več, kot se morda zdi na prvi pogled, težava pa je, da je zelo razpršeno in skromno obdelano. Nekdanji arhiv z gospostva Pukštajn danes hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru, vendar o nastajanju družinske zbirke ne pove malone ničesar.³ Veliko bolj izpovedna je obsežna dokumentacija iz arhiva Narodnega muzeja Slovenije.⁴ Doslej še ni bila sistematično objavljena, niti ni bilo nikoli celovito pojasnjeno, po kakšnih poteh so starine s Pukštajna prišle v muzejski fond.⁵ Izjemno pomembne podatke o tej pridobitvi – pa tudi o zbirki Hansa Kometerja, še preden se je znašla na dražbenem bobnu – prinašajo zapisi in fotografski posnetki Franceta Steleta, ki jih danes hrani Indok center Ministrstva za kulturo. Za razumevanje širšega konteksta pa je bilo treba raziskati tudi objave aktualnega časopisja, zlasti s pomočjo digitalizirane baze podatkov dLib.

Zbiralci s Pukštajna

Kdaj so se Kometerji začeli resneje ukvarjati z zbiranjem starin, je zaradi skoposti virov nemogoče za-

nesljivo odgovoriti. Če lahko verjamemo splošnemu »javnemu mnenju«, ki veje iz aktualnega dnevnega časopisja, so se izkazali za živahne zbiralce umetnin že vse od prihoda na Pukštajn leta 1817. Glede na okoliščine njihovega vzpona se zdi bolj verjetno, da je resnejše zanimanje za kopičenje starin in umetnin sredi 19. stoletja pokazal šele Janez Krstnik. Ta prizadevanja so bržkone sovpadala z Janezovimi težnjami po plemiškem nazivu in družbenem potrjevanju, saj je bilo po tedanjih zapovedih za rod plemenitega stanu malone nujno, da svoje bivališče razkošno opremi in ga polepša tudi z redkimi starinami. Kljub temu pa ni dvoma, da je zbiralska dejavnost Kometerjev doživela vrhunec proti koncu 19. stoletja, v času zadnjega pukštajnskega barona Hansa.⁶

Hansova starinoslovska strast se je usmerila v velikopotezno pridobivanje umetnin, pohištva, posodja in starega orožja. Svoje domovanje se je namenil preoblikovati v pravi muzej. Da bi vse obsežnejšim zbirkam zagotovil primeren prostor, je Hans vložil velika sredstva tudi v dolgotrajno prenovo dvorca Pukštajn v historističnem slogu. Obnovitvena dela so se začela po letu 1870, v grobem pa so jih dokončali šele na prelomu v 20. stoletje – čeprav so dodatni posegi in opremljanje dvorca potekali tudi še pozneje.⁷ S to obnovo je Pukštajn dobil značaj reprezentančnega dvorca in enega najzanimivejših primerov historistične arhitekture svoje vrste na Slovenskem, Hans pa si je naposled ustvaril razkošno, po lastni meri prirojeno domovanje, na katerem je živel obkrožen s starinami.

Zdi se, da je zadnjega pukštajnskega barona pot vodila po podobnih stopinjah, kot so jih v tistem času ubirali sloviti zbiratelji iz drugih evropskih dežel. To je bila zlata doba aristokratskih »starinarjev«, ljubiteljev umetnosti in premožnih mecenov, praviloma plemenitega rodu, ki so na hitro razvijajočem se tržišču pridobivali velike zaklade minulih dni. Pomislimo le na druga zvoneča imena tega časa, ki so z nezadržno vnemo preučevala in kopičila obožitev iz preteklih dob – francoskega vladarja Napoleona III. in njegov krog zbiralcev umetnin, ki mu je načeloval grof de Nieuwerkerke, Samuela Meyricka, Richarda Wallacea, nemškega cesarja Wilhelma II. ali vsestransko nadarjenega Američana Bashforda Deana. Tem živahnim osebnostim, njihovi zbirateljski vne- mi, pa tudi osebnemu bogastvu dolgujemo zahvalo za največje zbirke starega orožja in drugih umetnin, ki jih danes lahko občudujemo v svetovnih muzejskih ustanovah – od pariškega Vojaškega muzeja in londonske Zbirke Wallace do Metropolitanskega muzeja v New Yorku.

¹ Za podrobnejšo študijo rodbinske zgodovine Kometerjev gl. Lazar, Gospostvo Pukštajn.

² SI PAM/1818 Gosposočina Puhenštajn 1235–1917, fasc. 1, Potrdilo baronskega položaja, 11. 10. 1848, Celje; *Gothaisches genealogisches Taschenbuch* 91, g. Kometer von Trübein, str. 222–223.

³ SI PAM/1818 Gosposočina Puhenštajn (1235–1917).

⁴ Arhiv NMS, arhivske mape za leta 1931–1935.

⁵ Za pravzaprav edini objavljeni pregled doslej gl. Horvat, Dr. Josip Mal, str. 426–428.

⁶ *Jutro*, XIII/177, 31. 7. 1932, str. 20; *Slovenec*, LX/173, 31. 7. 1932, str. 18.

⁷ Mlinarič, Gosposočina Puhenštajn, str. 160. *Slovenec*, LX/226, 2. 10. 1932, str. 9; *Glasiló K.S.K. jednote*, XVIII/45, 8. 11. 1932, str. 5; *Krajevni leksikon*, str. 150; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 268; Lazar, Gospostvo Pukštajn.

Eliti najprepoznavnejših zbiralcev iztekajoče se dobe dolgega 19. stoletja je sledila še pisana množica manj znanih, danes nemalokrat že pozabljenih posameznikov, ki se morda niso mogli pohvaliti s primerljivim političnim in finančnim kapitalom, a jim gorečnosti pri zbiranju starin nikakor ni manjkalo. Mednje je sodil tudi Hans Kometer. Če besedo prepustimo časniku *Jutro*, »je slovel kot poseben mecen in strasten zbiralec starih umetnin, zlasti slik, plastik, starinskega pohištva itd. Imel je zveze z najboljšimi starinarji Srednje in Zapadne Evrope, ni se strašil truda in izdatkov za potovanja na najoddaljenejše graščine in kraje, če je zvedel za posebno redke umetnine«.⁸

Kot poroča *Jutro* – in kot nedvoumno potrjujejo tudi eksponati iz Hansove zbirke, ki jih danes hranimo v Narodnem muzeju Slovenije –, poslednji baron Kometer ni pridobival gradiva le iz bližnje okolice. Najbrž tudi ni čutil nikakršne potrebe, da svojo zbiralno politiko kakor koli zameji v lokalne okvire. Njegov cilj je bil preprosto zbirati kar najbolj privlačno gradivo, ki ga je zanimalo kot ljubiteljskega raziskovalca, po drugi strani pa je z njim lahko obogatil interier domačega dvorca. Razumljivo je, da je Hans zaradi takšnih prizadevanj vzdrževal tesne stike z drugimi zbiralci v svoji okolici. Bil je tudi osebni prijatelj barona Haerdla s Turna pri Velenju, še enega slovitega sodobnika iz slovenskih dežel, ki se je intenzivno ukvarjal z zbirateljstvom in je odlično poznal domači trg starin.⁹

Toda Hans je bil pripravljen poseči še veliko dlje. Kot pravi starinoslovec svoje dobe si je prizadeval zbirko na Pukštajnu obogatiti s kakovostnimi primerki iz vse Evrope, deloma tudi z Balkana oziroma Bližnjega vzhoda in celo Afrike. Geografska prostranost in svetovljanski duh velikega habsburškega imperija sta mu pri tem lahko odprla široka obzorja. Že leta 1899 se je včlanil v pred kratkim ustanovljeno društvo *Verein für historische Waffenkunde*, ki je pod vodstvom uglednega dunajskega kustosa Wendelina Boeheima povezovalo vrhunske profesionalne in ljubiteljske preučevalce starega orožja.¹⁰ To je bilo eno prvih tovrstnih mednarodnih združenj sploh, zagotovo pa v svojem času najprestižnejše. Izdajalo je tudi odlično serijsko publikacijo, s pomočjo katere se je lahko Hans Kometer spoznaval z najaktualnejšimi dognanji stroke. Da je pukštajnski baron med svojimi kolegi užival precejšen ugled, nenazadnje dokazuje njegova vključitev v enciklopedični imenik *Pantheon* iz leta 1914, v katerem je naveden kot zbiralec starin in orožja v družbi največjih svetovnih poznavalcev, starinarjev, ljubiteljev in muzealcev.¹¹

Čeprav je bila Kometrova zbirka zasebne narave, se iz časopisnih in leksikonskih omemb lahko pre-

Baronova »viteška dvorana« v času popisovanja gradiva (Indok center, f00000–n14270n, foto: France Stele).

pričamo, da je javnost vedela zanjo in se je tudi vsaj v splošnem zavedala njenega zgodovinskega pomena. Med najdragocenejšimi Kometrovimi eksponati se omenjajo likovne umetnine – zlasti poslikana gotška triptiha –, staro pohištvo, keramika in steklo, kovinsko posodje in svečniki. Brez dvoma pa je največ pozornosti pripadlo obsežni zbirki orožja.¹²

Hans nagnjenja do starin zagotovo ni skrival, prej nasprotno – svojo zbirko je dojemal kot osrednji družinski zaklad, s katerim se je lahko tudi javno postavljaj kot pravi predstavnik stare plemiške elite. Avstrijska aristokratinja Gusti Stridsberg, ki ga je imela priložnost spoznati usodnega leta 1918 sredi razpadanja habsburške monarhije, se ga v svojih memoarih spominja kot konservativnega, slovenskim nacionalistom sovražno nastrojenega in politično dejavnega nestorja nemškega plemstva na Slovenskem. Po njenih besedah je bil Hansov dvorec Pukštajn »zlata jama starih umetnin, na katere je nekaj dal, ker so bile tesno povezane z družinsko zgodovino.«¹³

⁸ *Jutro*, XIII/261, 9. 11. 1932, str. 3.

⁹ Stridsberg, *Mojih pet življenj*, str. 92sl.

¹⁰ *Zeitschrift für historische Waffenkunde*, 1/10, 1899, str. 264.

¹¹ Zenker, *Pantheon*, g. Kometer, Hans.

¹² *Jutro*, XIII/261, 9. 11. 1932, str. 3; *Krajevni leksikon*, str. 150.

¹³ Stridsberg, *Mojih pet življenj*, str. 92.

To seveda ni povsem ustrezalo resnici – očitno je, da je Hans Kometer predmete za svojo zbirko pridobival z nakupi na mednarodnem tržišču in to gradivo zgodovinsko gledano ni imelo nikakršne zveze s starejšimi generacijami Kometrov. Če pomislimo na sumljive okoliščine potrditve baronskega položaja in resnično genealoško podobo Hansovih prednikov, je prav tako jasno, da lastne kontinuirane plemiške zapuščine niti niso mogli imeti. Po drugi strani pa je načrtno izgrajevanje zasebne zbirke, umeščene v lepo prenovljen domači dvorec, Hansu še kako koristilo pri utrjevanju aristokratskega položaja v družbi.

Hansova smrt in dediči

Ker se Hans ni nikoli poročil in ni zapustil zakonitih potomcev, je postalo neizogibno, da bo z njegovo smrtjo rod Kometrov na Pukštajnu izumrl. Hansov brat Jurij Artur (1851–1899) se je zaradi družinskega spora kmalu po poroki z Emilijo Pirkhert leta 1878 izselil v Združene države Amerike in tam tudi umrl. Zapustil je le enega otroka, hčer Emilijo Melito (1881–1957). Nečakinja Melita je tako ostala edina bližnja še živeča sorodnica, ki bi ji Hans lahko prepustil svoje imetje, če odštejemo drugo vejo rodbine Kometer z Seltenheima pri Celovcu – a je tudi ta s smrtjo zadnjega moškega člana Karla leta 1914 v moški veji ugasnila.¹⁴

V zadnjih letih življenja se je moral Hans resno soočiti z vse bolj perečim vprašanjem – kaj se bo zgodilo z njegovim ljubljanim domom in starinami, ki jih je tako skrbno zbiral. Dne 29. julija 1925 je dal ostareli baron pri znanem dunajskem odvetniku dr. Jakobu Morgensternu sestaviti oporoko, v kateri je svojo posest in premoženje namenil ameriški nečakinji Meliti. A to je bil očitno zgolj izhod v sili, saj Hans svoje dedinje, živeče v Ameriki, po vsej verjetnosti niti ni osebno poznal, predvsem pa ni mogel vedeti, ali se bo izkazala za odgovorno prejemnico dragocenega imetja. Zato je oporoko opremil z vrsto določb, s katerimi je skušal preprečiti drobljenje pukštajnske posesti, še posebej zbirke starin.¹⁵

Hans Kometer je preminil 25. oktobra 1925, v 76. letu starosti. Smrt koroškega graščaka, ki so ga položili k počitku v kapelici pri domačem Pukštajnu, so pospremile številne osmrtnice.¹⁶ Kmalu zatem je na Koroško skupaj s svojim možem, Eduardom D. Feldmannom, pripotovala Hansova nečakinja Melita, da bi prevzela bogato dediščino.

Menjava gospodarjev je prinašala velike izzive. Pokojni Hans dedinji ni povsem zaupal – kot so dokazali poznejši dogodki, ne neupravičeno. Da bi zavaroval svoje premoženje, ureditev historističnega domovanja in celovitost truda zbranih starin, je od dedinje zahteval, naj Pukštajn vzdržuje v natanko takšnem stanju, kot ji ga bo zapustil. Bolj kot nova pukštajnska graščakinja naj bi bila Melita torej zvesta skrbnica podedovane zapuščine. Določila oporoke so ji strogo prepovedala, da opremo dvorca kakor koli preuredi. V skladu s Hansovo poslednjo voljo bi morale vse premoženje na dvorcu ostati na natanko istem mestu, na katerem so bile v trenutku njegove smrti, in jih pod nobenim pogojem ni bilo dovoljeno prenašati drugam. Meliti je bilo naročeno, da mora dvorec dobro vzdrževati, ni pa smela posesti kakor koli finančno obremeniti. Če bi jo želela prodati, bi to lahko storila šele 25 let po Hansovi smrti. A v tem primeru bi morala celotno zbirko orožja in oklepov brezplačno in na lastne transportne stroške predati celovškemu Deželnemu muzeju v trajno hrambo, zbirko rodbinskih portretov pa prav tako brezplačno prenesti k sorodnikom na dvorec Seltenheim.¹⁷

Če bi vse navedene želje dobesedno upoštevali, bi vsakdanje življenje na dvorcu bržkone postalo neznosno. Po drugi strani pa je bilo vse prej kot jasno, ali bo dedinja v resnici upoštevala zapovedi svojega strica – in če jih ne bi, kdo bi jo sploh lahko prisilil k spoštovanju togih določil Hansove oporoke.

Nova lastnika Pukštajna sta se sprva zelo samozavestno oprijela vloge grajskih gospodarjev. Načrtovali za razvoj posesti jima ni manjkalo, s sečnjo gozdov in drugimi prihodki od posesti pa sta skušala financirati drzne podjetniške podvige – od zamisli o zasebni radijski postaji do paroplovne družbe na Dravi. Ko jima je Spomeniški urad spomladi 1928 v skrbi za nadaljnjo usodo Kometrove zbirke starin prvič poslal uradno poizvedbo, sta Feldmannova zagotovila, da ni razlogov za skrb. Zatrdila sta, da iz dvorca dotlej še nista odstranila niti najmanjše reči in tega tudi v prihodnje ne nameravata storiti. Še več – zbirko bosta celo dopolnila z eksponati, ki si jih ogledujeta v dunajskih starinarnah.¹⁸

Baronova zapuščina

Nasledstvo Kometrove dediščine je kljub temu sprožalo različne pomisleke. Čeprav zbirateljska strast barona Kometra slovenski javnosti ni ostala prikrita, domači strokovnjaki vse do začetka trideset-

¹⁴ Gl. Lazar, Gospostvo Pukštajn.

¹⁵ Arhiv NMS, 1009/31, Cesijska listina, 28. 11. 1931, Ljubljana; 711/32, Sodba okrajnega sodišča v Slovenj Gradcu, 27. 10. 1932, Ljubljana; Indok center, spis 114/1928, K A 147/25, Delni prepis oporoke Ivana Karla Kometra z dne 29. julija 1925, 30. 4. 1928, Slovenj Gradec.

¹⁶ *Jutro*, VI/249, 27. 10. 1925, str. 4; *Domovina*, VIII/44, 30. 10. 1925, str. 10; *Marburger Zeitung*, LXV/244, 27. 10. 1925, str. 4.

¹⁷ Arhiv NMS, 1009/31, Cesijska listina, 28. 11. 1931, Ljubljana; št. 711/32, Sodba okrajnega sodišča v Slovenj Gradcu, 27. 10. 1932, Ljubljana; Indok center, spis 114/1928, K A 147/25, Delni prepis oporoke Ivana Karla Kometra z dne 29. julija 1925, 30. 4. 1928, Slovenj Gradec.

¹⁸ Indok center, spis 114/1928, št. 3723/3, Dopis Srežkega poglavarstva Slovenj Gradec Francetu Stletu, 11. 5. 1928, Slovenj Gradec.

tih let 20. stoletja niso dobili prave priložnosti, da si temeljito ogledajo in ovrednotijo zbirke na Pukštajnu. Zavedali pa so se, da je to treba nujno storiti in navsezadnje budno spremljati dogajanje, če bi se Feldmannova vendarle samovoljno odločila za razprodajo premoženja. Skrbelo jih je tudi, kako interpretirati določila Hansove oporoke, še posebej, ko so v javnost pricurjale podrobnosti baronovih želj o predaji družinskega arhiva in starin na avstrijsko Koroško v primeru morebitne prodaje Pukštajna.

Po posredovanju predsednika mariborskega Muzejskega društva se je aprila 1928 za zaščito arhivskega gradiva s Pukštajna zavzel sloviti starosta slovenskega konservatorstva France Stele. Na srezko poglavarstvo v Slovenj Gradcu je kot vodja Spomeniškega urada naslovil uradni dopis, v katerem je načel problematiko arhiva pokojnega barona. Ta naj bi v oporoki pukštajnski arhiv zapustil Zgodovinskemu društvu v Celovcu, toda taka predaja gradiva bi bila v nasprotju z veljavno zakonodajo in prepovedjo nadzorovanega izvoza starin. Stele je zato slovenjgraško poglavarstvo opomnil, da prepoved izvoza štiti tudi stare rokopise in podobne arhivalije. Obenem je zaprosil za podrobnejše poročilo o stanju inventarja na Pukštajnu, saj o tem ni imel aktualnih podatkov.¹⁹

Izkazalo se je, da je bil ta poseg nekoliko prenačilen, saj Steletov informator ni bil najbolje obveščen o podrobnostih Kometrove oporoke. Srezko poglavarstvo je Steleta natančneje seznanilo z vsebino oporoke, hkrati pa poudarilo, da v njej ni nobenega določila, ki bi se eksplicitno nanašalo na arhivsko gradivo.²⁰

Učinkovito spodbudo za strokovno ovrednotenje starin na Pukštajnu je nazadnje sprožil šele poziv zakoncev Feldmann. Njuna zamisel za sistematično ocenitev vrednosti pukštajnskih dragocenosti je dozorela proti koncu leta 1930. Feldmannova sta si zanj prizadevala predvsem iz finančnih, manj pa starinoslovske ali ljubiteljske vzgibov. Zavedala sta se, da sta s podedovanjem imetjem postala tudi lastnika obsežne zbirke starin, nista pa znala realno oceniti njene zgodovinske in denarne vrednosti. Zato sta pobudo prepustila svojemu pravnemu zastopniku, mariborskemu odvetniku dr. Maksu Šnuderlu, ki se je v dopisu z 31. decembra 1930 obrnil na dr. Francea Steleta kot bržkone najuglednejšo avtoriteto tega časa na Slovenskem.²¹

Šnuderl je v pismu pojasnil, da je želel v zvezi s starinami na Pukštajnu navezati stik s Steletom »že

pred daljšim časom«, in sicer prek svojega prijatelja, slikarja Franca Zupana. Zupanovo posredovanje očitno ni obrodilo sadov, zato se je odvetnik odločil, da Steletu piše osebno. Lastnika dvorca sta mu namreč zaupala, da bo treba zaradi sklenitve zavarovanja strokovno oceniti vse premičnine na Pukštajnu – seveda tudi veliko zbirko starin in umetnin, ki po Šnuderlovi laični oceni »brez dvoma predstavljajo zelo veliko vrednost«. Če bi Stele utegnil sodelovati pri cenzitvi – po Šnuderlovi oceni delo, ki bi zahtevalo kakih 14 dni –, bi ga zato povabili na Pukštajn, mu zagotovili prenočišče in prehrano, poleg tega pa še primeren honorar.

Že tedaj je Šnuderl opozoril na pomembno pravno zagato, ki je v nadaljevanju korenito zaznamovala pot starin s Pukštajna. Baron Kometer je v svoji oporoki določil, da bi morali v primeru prodaje grajskega inventarja zbirko orožja v celoti predati Deželnemu muzeju v Celovcu. Šnuderl je poudaril, da se mu taka določba ne zdi dopustna in si že dolgo prizadeva, da bi jo ovrgli, saj bi se s tem strinjala tudi baronova dedinja Melita Feldmann. K temu ga je vodila predvsem lastna želja, da se na tuje ne bi porazgubile »stvari, ki bi osvetlile kako plat slovenske zgodovine«.

Prijazno sporočilo je nemudoma naletelo na odziv Stele. Stele je sestavil odgovor, v katerem se je Šnuderlu prisrčno zahvalil za pobudo, saj si je nadvse želel ogledati zbirke na Pukštajnu, na katere je bil opozorjen že pred leti, a doslej nikoli ni imel možnosti, da bi jih pobliže spoznal.²² Ker zaradi svoje zaposlitve v javni ustanovi Stele formalno ni smel opravljati cenitev, je za to delo toplo priporočil nekdanjega ravnatelja ljubljanskega Deželnega muzeja dr. Josipa Mantuanija. Po Steletovem mnenju je bil Mantuani kot zapriseženi cenilec zaradi svojega bogatega znanja edini izvedenec na Slovenskem, ki bi lahko korektno opravil tako zahtevno nalogo. Stele vsekakor ni izgubljal časa. Brez odlašanja je zadevo predstavil Mantuaniju, ki je privolil v skupni podvig in samozavestno dodal, da bo cenitev bržkone mogoče opraviti precej prej kot v dveh tednih. Tako bi lahko ugledna strokovnjaka na Pukštajnu odpotovala že 15. januarja.

Optimističnemu začetku navkljub so se akterji ušteli, če so upali na tako hiter razplet. Ker sta bila Feldmannova tedaj v Zagrebu in sta nameravala nato odpotovati še v Beograd, je moral Šnuderl zaprositi za nekaj dni odloga.²³ Sledilo je več izmeničnih dopisov, da bi se uskladili za sprejemljiv termin.²⁴ Lastnika Pukštajna sta se precej časa zadržala na poti, po vrnitvi pa je Eduard obležal zaradi gripe. Pojavila se je še druga neprijetna težava – na željo Feldmannovih naj bi Mantuani že vnaprej vsaj okvirno sporočil, kakšne

¹⁹ Indok center, spis 81/1928, Dopis Franceta Steleta Srezkemu poglavarstvu Slovenj Gradec, 21. 4. 1928, Ljubljana.

²⁰ Indok center, spis 114/1928, Dopis Franceta Steleta, 18. 5. 1928, Ljubljana; 3723/3, Dopis Srezkega poglavarstva Slovenj Gradec Francetu Steletu, 11. 5. 1928, Slovenj Gradec; K A 147/25, Delni prepis oporoke Ivana Karla Kometa z dne 29. julija 1925, 30. 4. 1928, Slovenj Gradec.

²¹ Indok center, spis 7/1931, Dopis Maksa Šnuderla Francetu Steletu, 31. 12. 1930, Maribor.

²² Indok center, spis 7/1931, Dopis Franceta Steleta Maksu Šnuderlu, 3. 1. 1931, Ljubljana.

²³ Indok center, spis 18/1931, Dopis Maksa Šnuderla Francetu Steletu, 10. 1. 1931, Maribor.

²⁴ Indok center, spis 18/1931, Dopis Franceta Steleta Maksu Šnuderlu, 16. 1. 1931, Ljubljana.

dnevnice oziroma honorar pričakuje za opravljeno delo, podobno kot sta se zakonca že prej sporazumela tudi s Steletom. Mantuani pa tega kljub večkratnim pozivom ni storil, zato ni bilo jasno, kako naprej.²⁵

Naj je bil ta zaplet posledica Mantuanijeve ne-profesionalnosti, nenadnega pomanjkanja interesa ali česa drugega, je pri cenitvi starin na Pukštajnu prišlo do dolgega zamika. Konec aprila je Šnuderl poročal Steletu, da točnega datuma celitve še vedno ne morejo določiti, saj sta Feldmannova večinoma odsotna. Vsekakor naj bi zbirko pregledali med poletjem, vendar brez Mantuanija. Ker ni zmožni posredovati niti približne ocene stroškov svojega dela, sta Feldmannova dokončno sklenila, da pridobita drugega cenilca. Zato je Šnuderl za sodelovanje pridobil ravnatelja Narodne galerije dr. Ivana Zorman.²⁶

Zorman je proti koncu leta 1931 ali v začetku leta 1932 v resnici pregledal gradivo na Pukštajnu, ga sistematično popisal in ocenil. Plod tega dela je bil zgoščeno zasnovan zapisnik, v katerem so predmeti na kratko opisani, datirani in opremljeni z oceno denarne vrednosti.²⁷ Ta dokument, ohranjen v tipkopisu, opisuje stanje na Pukštajnu v času, ko je bila notranja oprema dvorca še bolj ali manj v celoti ohranjena in vsaj v grobem razporejena tako, kot jo je zapustil pokojni baron Hans.

V cenitvenem popisu seveda ni bilo prostora za strokovne diskusije ali komentarje. Kljub temu Zormanu dolgujemo pregledno sestavljen seznam, ki obsega nič manj kot 41 enostransko potipkanih listov. Tako nam omogoča, da si ustvarimo vsaj površen vtis o zbirateljskem obzorju barona Kometa in njegovih prednikov. Popis je v večjem delu sestavljen tako, da sledi razporeditvi opreme in umetnin po posameznih prostorih dvorca. Očitno je, da je bila notranost stavbe vsaj za lokalne razmere bogato opremljena. Malone v vsakem prostoru bi našli vsaj nekaj kosov stilnega pohištva, skrinje, lestence, slike, plastike in grafike. Plemiškemu stanu primerno ni manjkalo razkošnih servisov, keramike in stekla, kositrnega in srebrnega posodja, jedilnega pribora, svečnikov. To opremo so dopolnjevale vezene, rokokojki gobelin v kitajskem slogu iz zgodnjega 18. stoletja in desetine perzijskih preprog. Ob zbirki orožja bi našli še knjižnico v nemškem, francoskem in angleškem jeziku. Poleg dveh zgodnjih tiskov iz sredine 16. stoletja je obsegala več luksuznih izdaj enciklopedičnih del, vključno z Valvasorjevo Topografijo nadvojvodine Koroške, ter raznovrstno leposlovno, strokovno in poljudnoznanstveno literaturo.

Na Pukštajnu so v splošnem prevladovala starine gotskega, renesančnega, baročnega in rokokojskega sloga, pa tudi oprema v slogu historizma in sodobnih stilnih smeri 19. stoletja. Tak okus v zadnjih desetletjih habsburškega imperija seveda ni bil nič nenavadnega, temveč kaže, da so bili Kometri vpeti v podobne miselne tokove kot druge srednjeevropske aristokratske družine svojega časa. Dobro so se zavedali tudi reprezentativnega pomena umetnin in razkošne ureditve domačega dvorca. Tako gotovo ni naključje, da se je dal baron Hans leta 1894 portretirati pri dunajskem akademskem slikarju Wilhelmu Viti, ki je v aristokratsko-meščanskih krogih veljal za zelo prepoznavno ime; navsezadnje je upodobil tudi prestolonaslednika Franca Ferdinanda in več drugih članov vladarske dinastije.²⁸

Gospodarski zlom in vloga Narodnega muzeja

Naj so bile težave pri dogovarjanju za izvedbo celitve še tako moteče, so se kmalu izkazale za naravnost zanemarljive v primerjavi z vsem, kar je doletelo Feldmannova. Sveža energija, ki sta jo prinesla z druge strani Atlantika, vendarle ni zmožna odtehtati mračnega bremena gospodarske krize po borznem zlomu leta 1929. Vse bolj zaostrene razmere so razkrile, da sta se Feldmannova svojega gospodarjenja lotila pretirano ambiciozno, nespametne naložbe pa so ju silile v vrtoglavo zadolževanje. Dohodki z nekdanjimi dobičkonosnimi pukštajnskih posesti na lepem niso več zadoščali za poplačilo dolgov. Kljub številnim poskusom, da bi odvrnila neizogibni polom, sta morala Melita in Eduard Feldmann novembra 1931 razglasiti bankrot.²⁹

Kakor koli je ta novica odmevala v slovenski javnosti, sprva še ni bilo jasno, kako se bo položaj razpletal v prihodnje. Dokler so bili upniki še pripravljene počakati na poravnavo, je Feldmannovima preostajalo nekaj prostora za iskanje manj bolečih rešitev. Po drugi strani pa ni bilo veliko upanja, da se jima bo posrečilo zbrati sredstva za vračilo dolgov. V tem primeru bi se Pukštajn znašel pod nezadržnim pritiskom sodne poravnave oziroma prodaje na javni dražbi. Kaj bi to pomenilo za zbirko starin, je bilo zaenkrat mogoče zgolj ugibati – vsekakor pa je bil s stališča slovenskih muzealcev to upravičeni razlog za skrb.

Vprašanje prihodnjega lastništva Kometrove zbirke orožja, ki je že pred tem privedlo do burne razprave, je nenadoma postalo zelo pereče. Težje pa je bilo poiskati rešitev iz zapletenega položaja. Prav-

²⁵ Indok center, spis 65/1931, Dopis Maksa Šnuderla Francetu Steletu, 14. 2. 1931, Maribor; Dopis Franceta Steleta Maksu Šnuderlu, 6. 3. 1931, Ljubljana.

²⁶ Indok center, spis 65/1931, Dopis Maksa Šnuderla Francetu Steletu, 29. 4. 1931, Maribor. Prim. Arhiv NMS, št. 298/32, Dopis Hinka Schreinerja ravnateljstvu Narodnega muzeja, 22. 4. 1932, Slovenj Gradec.

²⁷ Zorman, *Zapisnik celitve*.

²⁸ To delo je v Zormanovem popisu omenjeno med drugimi rodbinskimi portreti Kometrov, žal pa ne vemo, v čigavo last je prešlo po bankrotu zakoncev Feldmann in ali je sploh še ohranjeno.

²⁹ *Deutsche Zeitung*, LVII/71, 8. 9. 1932, str. 3; Arhiv NMS, št. 711/32, Sodba okrajnega sodišča v Slovenj Gradcu, 27. 10. 1932, Ljubljana; Lazar, *Gospodstvo Pukštajn*.

zaprav je izhodiščno napako napravil sam baron, ko je zbirko v oporoki samovoljno prepustil celovškemu muzeju. Ni pa upošteval, da določila v praksi ne bo mogoče izvesti, saj je izvoz starin na tuje prepovedovala že leta 1921 sprejeta zakonodaja Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.³⁰

Da mora zbirka orožja ostati na Slovenskem, se je vneto zavzel ravnatelj Narodnega muzeja dr. Josip Mal. Kot eden najvidnejših strokovnjakov svojega časa se ni odlikoval le po teoretičnem znanju, temveč je znal pronicljivo slediti aktualnim izzivom in jih izkoristiti slovenskemu muzealstvu v prid. V dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja takšnih priložnosti ni manjkalo. Plemiške rodbine, ki so po zlomu habsburške monarhije še ostale na Slovenskem, so se znašle v stiski. Nova politična ureditev jim ni bila naklonjena. Zlasti tiste med njimi, ki se niso poistovetile s slovenstvom, so pogosto naletele na odklonilen odnos lokalnega prebivalstva. Nekatero so izumrle oziroma so njihove posesti podedovali dediči, nedorasli novemu položaju – kot se je pripetilo Kometrom –, skoraj vsaka med njimi pa je močno občutila težo gospodarske krize.³¹

Posledice takšnega razvoja so bile predvidljive. Plemiške rodbine so vse bolj izginjale iz slovenskega prostora, z njimi pa je odhajala bogata zgodovinska zapuščina. Mal je bil eden redkih slovenskih strokovnjakov, ki so pravočasno doumeli nevarnosti tega procesa in tudi dejavno posegli v reševanje dragocene kulturne dediščine, preden bi jo za vedno izgubili. Njegovi energiji in iznajdljivosti dolgujemo, da je v slovenske muzejske fonde prišlo dragoceno jedro vrste izjemnih zasebnih zbirk, ki so se v tem času znašle na prodaj – med drugim tudi zapuščina Hansa Kometra, ki pa se je malone takoj zapletla v nepregleden klobčič pravnih problemov.

Sporazum s Celovcem

Najprej je bilo treba s koroškim Deželnim muzejem izposlovati sporazum, ki bi preprečil uhajanje Kometrovega starega orožja v tujino. V občutljivi zadevi je Malu priskočil na pomoč France Stele. Osebo se je odpravil v Celovec in presenetljivo gladko dosegel ugoden sporazum. V Deželnem muzeju so realno presodili, da jim baronovega volila zaradi zakonske prepovedi nikoli ne bo uspelo pridobiti, prenos gradiva na ljubljanski Narodni muzej pa bi zagotovil vsaj, da se dragocena zasebna zbirka ne bo razdrobila med prodajo na javni licitaciji. Dne 26. novembra 1931 je Stele lahko poročal v Ljubljano, da bi se bili koroški muzealci pripravljene odpovedati gradivu s Pukštajna – vsaj s pridržkom, če se Narodni muzej obveže predati katerega od predmetov, ki bi bil

posebej pomemben za koroško zgodovino, denimo zasebne listine iz rodbinskega arhiva Kometrov.³²

28. novembra je Josip Mal koroškemu Deželnemu muzeju poslal vljudno pismo, v katerem se je prijazno zahvalil za velikodušno gesto. Ob tem je obljubil, da ne bo nasprotoval izvozu rodbinskih spisov iz Kometrovega arhiva in grajske zbirke družinskih portretov, za katere so v Celovcu izrazili zanimanje.³³ Istega dne je Franceta Steleta pooblastil, da kot opolnomočenec zastopa Narodni muzej v pogajanjih s celovškim Deželnim muzejem.³⁴ Na podlagi tega sporazuma so v Ljubljani sestavili cesijsko listino, ki so jo 2. decembra podpisali še v Celovcu ob prisotnosti jugoslovanskega konzulata in celovškega Zveznega policijskega komisariata.³⁵

Dan pozneje je Stele v Ljubljano poslal podpisani izvod cesijske listine in pismo, v katerem je prvič poudaril problematične vidike sporazuma. Jugoslovanski generalni konzul je namreč trezno pripomnil, da bi lahko Kometrovi dediči oziroma njihovi upniki izpodbijali veljavo cesijskega dokumenta, saj celovski muzej še ni postal lastnik zbirke in je zato ne more predati tretji stranki. V stečajnem postopku bi se moral torej za zbirko orožja potegovati celovski Deželni muzej oziroma pooblaščen finančna prokuratura. Taka možnost celovškemu muzealcem ni bila ravno po volji, saj se niso hoteli vpletati v pravdanje. Zato je moral Stele podpisati še eno listino, v kateri se je obvezal, da celovškemu muzeju ne bo treba nositi nobenih stroškov morebitnega pravnega procesa v prihodnosti.³⁶

Navidezni uspeh Malovega in Steletovega angažmaja v Celovcu se je žal kmalu izkazal za pirovo zmago. Podobno kot celovski Deželni muzej ni imel pravnih sredstev, s katerimi bi lahko zagotovil izvajanje Kometrove oporoče, je tudi ljubljanski Narodni

³² Arhiv NMS, št. 1012/1931, Dopis Franceta Steleta, 26. 11. 1931, Celovec; št. 1037/1931, Dopis Josipa Mala direktorji Zgodovinskega društva za Koroško, 7. 12. 1931, Celovec.

³³ V okviru te izmenjave je Narodni muzej leta 1936 Konservatorskemu uradu v Celovcu poslal nekaj strokovne literature, reprodukcije listinskega gradiva ter zbirko 50 fotografij gotških fresk s Kranjske. Zbirka fotografij, poslana v Celovec, je med drugo svetovno vojno očitno izginila neznano kam, zato se je celovski konservator dr. Walter Frodl oktobra 1943 ponovno pisno obrnil na Narodni muzej, da bi pridobil omenjene posnetke. Indok center, spis 205/1943, Dopis Josipa Mala Banskemu spomenišnemu referentu v Ljubljani, 22. 10. 1943, Ljubljana; spis 210/1943, Dopis Josipa Mala Konservatorskemu uradu v Ljubljani, 26. 10. 1943, Ljubljana; Zl. 69/1936, Prepis primopredajnega dokumenta ob izročitvi reprodukcij Deželnemu glavarstvu v Celovcu, 1. 4. 1936, Celovec.

³⁴ Arhiv NMS, št. 1007/1931, Pooblastilo Josipa Mala Francetu Steletu, 28. 11. 1931, Ljubljana.

³⁵ Arhiv NMS, št. 1009/31, Cesijska listino, 28. 11. 1931, Ljubljana. Prim. še Arhiv NMS, št. 1018/31, Dopis Josipa Mala o vidiranju podpisov na cesijski listini, 30. 11. 1931, Ljubljana.

³⁶ Arhiv NMS, št. 1031/1931, Dopis Franceta Steleta Josipu Malu, 3. 12. 1931, Celovec; št. 1032/1931, Pooblastilo direktorije Zgodovinskega društva za Koroško v Celovcu, 5. 12. 1931, Celovec.

³⁰ Indok center, spis 81/1928, Dopis Franceta Steleta Sreškemu poglavarstvu Slovenj Gradec, 21. 4. 1928, Ljubljana.

³¹ Prim. Komelj, Grad kot spomeniškovarstveni problem.

muzej pogrešal vzvode, s katerimi bi lahko zbirko orožja ločil od preostale stečajne mase.³⁷

8. decembra je Mal poslal dopisa slovenjgraškemu okrajnemu sodišču in upravitelju stečajne mase dr. Hinku Schreinerju, da bi preveril, kako daleč je napredoval postopek poravnave dolgov zakoncev Feldmann. Tako je Schreinerja seznanil s celovškim dogovorom in pooblastilom, s katerim je koroški Deželni muzej zbirko prepustil Ljubljani – Narodni muzej pa da bo to pravico uveljavljal v pravnem procesu.³⁸

V Narodnem muzeju se sprva niti niso zavedali, kako dolgotrajna bo pot do pridobitve baronove zapuščine. Ze 9. decembra je Mal načrtoval službeno pot na Pukštajn, da bi pregledal zbirko starega orožja.³⁹ Istega dne je odvetnik Schreiner na muzej naslovil pisni odgovor, v katerem je brez dlake na jeziku razgalil pravne pomanjkljivosti cesijskega sporazuma. Po njegovem mnenju bi Kometrovo volilo celovškemu Deželnemu muzeju lahko upoštevali le, če bi oprema dvorca Pukštajn zares postala predmet prodaje vsaj 25 let po baronovi smrti. V resnici pa je skupaj s celotnim premoženjem zakoncev Feldmann prišla v postopek prisilne poravnave, zato je pričakovati, da bo zahtevek Narodnega muzeja zavrjen.⁴⁰

Mal kljub samozavestnemu odvetnikovemu dopisu ni obupal, temveč je vztrajal pri drugačnem tolmačenju nenavadnega položaja, v katerem se je znašla Kometrova zapuščina.⁴¹ Njegov odziv pa ni obrodil posebej obetavnih sadov. Zagotovo mu ni uspelo prepričati okrajnega sodišča v Slovenj Gradcu, saj se je medtem že začelo pripravljati na inventuro in cenitev premoženja Feldmannovih vključno z zbirko orožja.⁴²

V Narodnem muzeju so svojo pobudo skušali upravičiti predvsem z razlago, da je pokojni baron po

eni strani želel preprečiti prodajanje zbirke, po drugi strani pa jo zavarovati kot celoto. Ob branju obsežne ohranjene korespondence se poraja vtis, da se je Mal v tej bitki znašel na spolzkem terenu – šlo je pač za vprašanje, ki bi zahtevalo predvsem spretnega pravnika, argumenti muzejske stroke in »zdravega razuma« pa so ob tem bolj malo zalegli.⁴³

Stele in Mal na Pukštajnu

Stele se je prvič odpravil na Pukštajn šele v začetku leta 1932. Svoje vtise je strnil v fotografijah in zapisniku na štirih tipkanih straneh. Njegovo poročilo je posebej dragoceno zato, ker dopolnjuje sicer veliko obsežnejši in bolj sistematično zastavljen, a tudi vsebinsko suhoparnjši popis dr. Zormanana, oba dokumenta skupaj pa kažeta dokaj nazorno podobo notranjosti pukštajnskega dvorca.⁴⁴

Jedkano okrasje ploščnega oklepa (Indok center, f00000-n14268n, foto: France Stele).

³⁷ *Jutro*, XIII/252, 28. 10. 1932, str. 4.

³⁸ Arhiv NMS, št. 1038/1931, Dopis Josipa Mala Hinku Schreinerju, 8. 12. 1931, Ljubljana; št. 1039/1931, Dopis Josipa Mala Okrajnemu sodišču Slovenj Gradec, 8. 12. 1931, Ljubljana. 10. decembra je Mal o sporazumu s celovškim muzejem obvestil tudi Melito Feldmann. Arhiv NMS, št. 1049/31, Dopis Josipa Mala Meliti Feldmann, 10. 12. 1931, Ljubljana.

³⁹ Arhiv NMS, št. 1044/1931, Dopis Josipa Mala Ministrstvu prosvete, 9. 12. 1931, Ljubljana. Zanimivo je, da so mu na ministrstvu to prošnjo odobrili. Zavrnilo pa so financiranje službene poti na Dunaj, ki jo je Mal prav tako načrtoval, in sicer zaradi kriznih razmer, ko je bilo treba – kot ta trenutek zveni neprijetno domače – vse stroške zmanjšati na najnižjo stopnjo. Kakor koli že, ministrstvo je pridobitev gradiva s Pukštajna očitno dojemalo kot posebej pomembno prednostno nalogo, saj jo je kljub finančni stiski podpiralo z dodatnimi sredstvi. Arhiv NMS, št. 1078/31, Odločba Ministrstva za prosveto, 18. 12. 1931, Beograd.

⁴⁰ Arhiv NMS, št. 1047/1931, Dopis Hinka Schreinerja ravnateljstvu Narodnega muzeja, 9. 12. 1931, Slovenj Gradec.

⁴¹ Arhiv NMS, št. 1052/31, Dopis Josipa Mala Državnemu pravobranilstvu v Ljubljani, 11. 12. 1931, Ljubljana.

⁴² Arhiv NMS, št. 1062/31, Dopis Okrajnega sodišča v Slovenj Gradcu ravnateljstvu Narodnega muzeja, 12. 12. 1931, Slovenj Gradec.

⁴³ Arhiv NMS, št. 1063/31, Dopis Josipa Mala Okrajnemu sodišču Slovenj Gradec, 12. 12. 1931, Ljubljana; št. 1070/31, Dopis Hinka Schreinerja ravnateljstvu Narodnega muzeja, 15. 12. 1931, Slovenj Gradec; št. 1071/31, Dopis Josipa Mala Državnemu pravobranilstvu v Ljubljani, 15. 12. 1931, Ljubljana.

⁴⁴ Indok center, z001-0073, France Stele, Zap. LXXXII, 1932, str. 1–11.

Glede na Steletovo poklicno usmeritev in zanimanje ne preseneča, da se je v poročilu osredotočil zlasti na stavbo same in likovne umetnine, razstavljene v njej. V zapisniku lahko sledimo zgoščenim opisom posameznih prostorov z njihovim premičnim inventarjem. Historično urejeni dvorec je v celoti deloval malone kot zasebni muzej, napolnjen z antikvitetami, tak občutek pa je očitno napravil tudi na Steleta, ki je pri posebno zanimivih predmetih v svojem poročilu zabeležil lastna opažanja ali ocene.

Čeprav se Stele ni tako izčrpno pomudil pri zbirki orožja, se zdi, da je bila ta v skladu s Kometrovo zbirateljsko orientacijo nameščena precej načrtno, na posebej izpostavljenih lokacijah. Že na stopnišču, glavni komunikacijski poti iz pritličja v nadstropje, je obiskovalec zagledal ploščni oklep iz 16. stoletja, na steni pa verižno srajco, dva meča in železni klobuk.⁴⁵ Izrazito častno mesto je bilo zbirki orožja odmerjeno v glavni dvorani v nadstropju. Stele jo sicer opisuje sumarno in od posameznih primerkov omenja zgolj »bogato gravirano viteško opravo« in »bogato gravirano čelado«.

To je bila torej »viteška dvorana« Hansa Kometra – v starožitnem slogu opremljen središčni prostor baronovega domovanja, opažen v lesu z rezljanim gotskim okrasjem. Žal ne poznamo fotografij, ki bi to postavitev kazale še v neokrnjeni celoti. V arhivu pa je vsaj en Steletov posnetek, na katerem lahko vidimo del opazene dvorane z lončeno pečjo v kotu, stensko nišo in različnimi predmeti, ki so bili prvotno večinoma obešeni na stenah, a so jih med pripravami na cenvitve in poznejše licitacije že skoraj v celoti sneli in razložili po tleh. Med vidnejšimi predmeti, ki jih deloma omenja tudi Steletov zapisnik, lahko prepoznamo zgodnjenovoveško prsno ploščo in ostroge, dva miniaturna oklepa, gotske skledice in rezljano skrinjo.

Januarja 1932 – morda v istem času kot France Stele, čigar opis Pukštajna in premične opreme smo že omenili – si je dvorec in bogato zbirko starin osebno ogledal tudi Josip Mal. Nemudoma se je navdušil nad gotskim pohištvom, glede usode orožja in vojaške opreme pa je bil že precej bolj zadržan. Čeprav je pravni spor z upniki prepustil državnemu pravobranilstvu, je v dopisu Kraljevi banski upravi že dvomil, ali bo Narodnemu muzeju v resnici uspelo brezplačno pridobiti baronovo orožje.⁴⁶

Usoda pukštajnskih starin se je znašla na nevar-

Omara z rezljanim okrasjem, na tleh bogato okrašena partizana in dve le delno vidni belebardji (Indok center, f00000-n14248n, foto: France Stele).

ni točki. Novica o finančnem zlomu Feldmannovih je močno odmevala v bližnji in daljni okolici, saj je bilo pričakovati, da bo razkošna premična oprema dvorca v kratkem prišla na dražbo. Zanj pa se niso potegovali le muzealci, temveč je spodbudila izjemno zanimanje tudi med zasebnimi zbiratelji in ljubitelji. Takšna konkurenca je bila s stališča Narodnega muzeja skrb vzbujajoča, vendar se je Malu kljub temu posrečilo obdržati povsem na čelu v tekmi za dragocene umetnine.

K temu je vsaj deloma prispeval nepričakovano počasen tok dogodkov. Zakonca Feldmann sta s prodajo svojega imetja odlašala, kolikor je bilo le mogoče. Ker na vrhuncu velike krize nikakor ni bilo jasno, ali bi s prodajo na dražbi lahko iztržili primerne zneske za tako številčno in raznovrstno gradivo, sta prepričevala upnike, naj s svojimi zahtevki vendarle nekoliko počakajo, saj bo morda v ugodnejših gospodarskih razmerah lažje najti dobro rešitev.⁴⁷

⁴⁵ Pogled na stopnišče dokumentira tudi Steletova fotografija. Zanimivo je, da je Stele na steni obešeno verižno srajco, prekrizana meča in železni klobuk interpretiral kot »popolno viteško opravo«. Ob podrobnejšem pregledu je jasno, da taka oznaka ni upravičena, temveč da gre za precej samovoljno zbran konvolut raznorodne oborožitve iz različnih časovnih obdobj – verižno srajco iz poznega 15. stoletja, meča iz 16. in 17. stoletja ter nenavaden železni klobuk, čigar datacija in pristnost zaenkrat še ostajata predmet diskusije.

⁴⁶ Arhiv NMS, št. 66/32, Poročilo Josipa Mala Kraljevi banski upravi, 22. 1. 1932, Ljubljana.

⁴⁷ *Deutsche Zeitung*, LVII/71, 8. 9. 1932, str. 3.

Sezona dražb

Ko se je po večmesečnih poskusih izkazalo, da Feldmannovima ne bo uspelo zadovoljiti upnikov, se dražbenemu bobnu ni bilo več mogoče izogniti. To je nakazoval že oglas v *Slovenecu*, v katerem je okrajno sodišče v Slovenj Gradcu 22. februarja 1932 na Pukštajn vabilo morebitne kupce k licitaciji za avtomobil znamke Reo, osem perzijskih preprog in tri divane.⁴⁸

S politiko tako majhnih korakov je bilo nemogoče povrniti velikanski dolg zakoncev Feldmann. Dne 14. aprila je v *Jutru* in *Slovenecu* izšel razglas, v katerem je slovenjgraški odvetnik Hinko Schreiner kot upravnik stečajne mase obvestil javnost o javni licitaciji najrazličnejših premičnin – splošnih potrebščin, posteljnine, oblačil, knjig in posodja. Dražbo so najavili za 18. aprila, potekala pa naj bi še naslednje dni vse do konca meseca.⁴⁹

Razglas sicer ne omenja starin. Te naj bi – kot je Josip Mal izvedel od svojega stanovskega kolega Zormana – ponudili na dražbi šele pozneje, in to najverjetneje v Ljubljani. Kljub temu naj bi se že aprila na prodaj znašla renesančna peč, zato se je Mal o možnosti odkupa nemudoma pozanimal pri odvetniku Schreinerju in ga hkrati zaprosil, naj ga pravočasno obvešča o pripravah na dražbo.⁵⁰

Ker je bila aprilaska licitacija najavljena v tako kratkem roku, so jo morali zaradi sklepa slovenjgraškega okrajnega sodišča odpovedati tik pred načrtovanim datumom ali pa so jo izvedli zgolj v zelo skromnem obsegu, saj je bilo treba prej rešiti še preostala pravna vprašanja. Poleti se je negotovi položaj Pukštajna začel dokončno razpletati. Za 8. avgusta 1932 so naznanili začetek velike dražbe, v katero ni bila vključena le hišna oprema, temveč tudi starine z izjemo zbirke orožja.⁵¹ Vabilo z izčrpnim programom poteka licitacij je objavilo več časopisov v slovenskem in nemškem jeziku, med njimi *Jutro*, *Slovenec* in *Deutsche Zeitung*.⁵² Zaradi povednosti ga je na tem mestu nemara najbolje navesti v celoti:

»V ponedeljek 8. avgusta t. l. se prične na gradu Puchenstein pri Dravogradu (Dravska banovina) razprodaja starinskih in umetniških predmetov vsake vrste potom licitacije, in sicer pohištva raznih slogov (gotski, staronemški, renesanski, barok, rokoko, Biedermaier), skrinj, predmetov iz kovin (lustrov, sveč-

nikov, monstranc, kelihov, svetilk), kositrnih, graviranih okrožnikov, vrčev, srebrnine za namizno in toaletno uporabo, starinskih in modernih slik in plastik (XVI., XVII., XVIII. in XIX. stol.), porcelana (Alt-Wien, Neu-Wien, Meissen, Schlaggenwald), tkanin, posteljnine, perzijskih in smirnskih preprog. Premičnine, ki se nabajajo v gradu v 27 prostorih, tvorijo pravo zbirko umetnin, katere je tekom sto let nakupila rodbina baronov Kometrov, ki so bili na glasu kot veliki mecen in ljubitelji umetnosti. Poslednji član te familije, pokojni baron Hans, ki je umrl l. 1925., je bil strasten in izboren nabirac starin, in je na ta način nabral v svojem dvorcu velik zaklad umetnin, med katerimi je marsikateri komad, ki spada v muzej.

Razpored licitacije: 8., 9. in 10. avgusta t. l. dražba raznih manjših predmetov,

kakor potnih kovčegov, pisarniških, toaletnih, kadilnih in lovskih potrebščin, igrač, raznih okvirjev, rogovja, obleke, posteljnine itd.

11. avgusta predmeti iz kovin (železo, baker, medenina, srebro, bronca, kositer) ter keramika in steklo.

12. avgusta slike, plastike in grafika, perzijske in smirnske preproge.

13. avgusta pohištvo in predmeti iz kovin.

15. avgusta keramika in steklo, slike, plastike in grafika.

16. avgusta pohištvo in predmeti iz kovin.

17. avgusta knjige, slike, plastika in grafika.

Razprodaja se prične 8. avgusta ob pol 10, naslednje dni pa ob 8 zjutraj.

Katalog s cenikom se more dobiti pri upravitelju mase advokatu dr. Hinku Schreinerju v Slovenjgradcu za ceno Din 30.⁵³

Iz zapisanega bi lahko sklepali, da so se organizatorji na veliko prodajo dobro pripravili. Nenazadnje je kupce od blizu in daleč privabljal tudi dvojezični katalog.⁵⁴ Kakor hitro je Mal izvedel novico o skorajšnji prodaji starin, je začel energično pridobivati sredstva za odkupe. Zahtevek za predajo starin Narodnemu muzeju, ki ga je sprožilo državno pravobranilstvo, je sodišče zaradi formalnih nedoslednosti v baronovi oporoki medtem že zavrglo. Malu ni preostalo drugega, kot da skuša pridobiti občutno vsoto denarja za nakup vsaj najpomembnejšega dela Kometrovih umetnin.⁵⁵

Ob udarcih, ki jih je tedaj doživljalo jugoslovansko gospodarstvo, bi bilo iluzorno računati na sredstva iz državnega proračuna. Zato se je Mal obrnil na

⁴⁸ *Slovenec*, LX/33, 10. 2. 1932, str. 8.

⁴⁹ *Jutro*, XIII/86, 14. 12. 1932, str. 8; *Slovenec*, LX/85, 14. 4. 1932, str. 7.

⁵⁰ Arhiv NMS, št. 271/32, Dopis Josipa Mala Hinku Schreinerju, 16. 4. 1932, Ljubljana; št. 298/32, Dopis Hinka Schreinerja ravnateljstvu Narodnega muzeja, 22. 4. 1932, Slovenj Gradec.

⁵¹ *Jutro*, XIII/157, 8. 7. 1932, str. 7; *Slovenec*, LX/153, 8. 7. 1932, str. 5.

⁵² *Jutro*, XIII/177, 31. 7. 1932, str. 20; *Slovenec*, 31. 7. 1932, LX/173, str. 18; *Deutsche Zeitung*, LVII/61, 4. 8. 1932, str. 4. Gl. tudi *Jutro*, XIII/190, 17. 8. 1932, str. 4.

⁵³ Besedilo sledi objavi v *Slovenecu*. Skoraj identičen oglas je izšel v *Jutru*, v nemškem jeziku pa v *Deutsche Zeitung*.

⁵⁴ Izvoda dražbenega kataloga nam kljub različnim poizvedbam ni uspelo odkriti v nobeni dostopni knjižnici ali fondu. Po vsej verjetnosti pa se je vsebinsko v celoti opiral na opredelilne iz Zormanovega zapisnika.

⁵⁵ Arhiv NMS, št. 524/32, Dopis Josipa Mala Zbornici za trgovino, obrt in industrijo, 22. 7. 1932, Ljubljana; št. 564/32, Dopis Josipa Mala Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 6. 8. 1932, Ljubljana.

Eno uro pri novostih v ljubljanskem muzeju

ridelni krilni oltar koroškega slikarja Maksa Reichleha iz leta 1511. Slika je vredna 200.000 dinarjev

V zadnjih par letih je prišel ljubljanski muzej v last redkih umetnih in umetno-obrednih predmetov, ki so njegovo zbirko izpopolnile tako, da prednjačijo vsem slavnim zbirkam v naši dežavi. Veliko večino teh stvari je muzej pridobil na ravnih razprodajah in dražbah, od katerih so bile pomembne Strahlova, Szaparyjeva in dražba sapakčne Kometa na gradu Puchensteina na Štajerskem. In te zbirke ima sedaj muzej v lasti redke dragocnosti, ki bi bile v ponos tudi največjim evropskim muzejem.

Slučaj je hotel, da sta zadnje čase umrle poslednja potomca Strahlovega in Kometrovega rodu, ki sta bila strastna zbiralca stvari, ki so prišle po njuni smrti na dražbo. Grofa Szaparyja pa so prisilile donatne obveznosti, da je svoje zbirke razprodal.

Postelja iz konca 18. stoletja in gotski umivalec

med skromne in v tihli dobnosti so hlevlajoče biedermajerske periode.

Novo pridobljena kolekcija kameninastih vrčev bi že sama na sebi mogla biti za osnovo keramičnemu oddelku obrtnega muzeja. Zastopana je plasti južna in zapadna nemška (obrobna) keramika iz krajev Kreuzen, Raeren, Westerwald itd. Predmeti iz teh krajev so pogosto našli k nam zlasti po slovenski romarjih v Kelmorain. Nekaj posebnega pa sta dve starodunajski vazi s nedosežno sijajno skongrono modrinostjo.

Spriču množine teh v letošnjem poletju, pa tudi sicer v teku zadnjih let novo pridobljenih predmetov se nisem mogel pramagati, da ne bi vprašal ravnatelja dr. Mala, kako je mogel muzej zadnjih par let kar sunkovito zamašiti vrzeli v svojih zbirkah, ki so poprej dolga desetletja zamen čakale na zaokroženje in izpopolnitev. Dobil sem odgovor, da je tudi pri muzeju nervus rerum — denar. Na vprašanje, od kod muzeju sredstva za nakupe, mi je ravnatelj dr. Mal zaupal, da je mogel v ta namen do lanskega leta potrošiti povprečno 100.000 Din, v kateri vsoti pa niso vsiceli stroški administracije (skrb za vzdrževanje poslopja, kurjava, svedava itd.). To je bila dotacija države, ki se je porabila za namene, ki jih je po predlogu muzeja predvideval državni proračun (umetnost, arheologija, prirodopis, numizmatika, arhiv, strokovna knjižnica).

Vprašal sem g. direktorja, če je za nakupe zadostovala buđetna dotacija, pa mi je pojasnil, da so muzeju z vsem umevanjem stvari prikočili še drugi faktorji na pomoč. Tako je predsednik bivše ljubljanske oblasti dr. Natlačen leta 1929 na prizadevanje muzeja kupil in v muzeju dopolnil zaokroženo na 12 tisoč kosov obsegajočo, edinstveno privatno zbirko predmetov naše

Časopisni članek o pridobitvah Narodnega muzeja iz Kometrove zbirke (*Jutro*, 23. 10. 1932).

banovinsko upravo in Zbornico za trgovino, obrt in industrijo, podobno kot že v prejšnjih letih pri odkupu Grebenčeve, Strahlove in Szaparyjeve zbirke.⁵⁶ Ravnateljstvo je lobiralo, saj so njegovi sogovorniki pokazali tankočuten posluš za rešitev dragocene zgodovinske dediščine in muzeju izjemno hitro, že v vsega nekaj dneh, nakazali potrebna sredstva. Zahvaljujoč takšni velikodušnosti in zavedanju pomena kulturne dediščine, ki se zdi v današnjih podobno kriznih, a očitno precej manj razsvetljenih časih naravnost nepredstavljava, se je Narodni mu-

zej lahko udeležil avgustovske dražbe in suvereno tekmoval z zasebnimi konkurenti pri odkupu najpomembnejšega dela Kometrovih umetnin.⁵⁷

Nekaj utrinkov s tega nenavadnega spektakla povzema zapis v *Deutsche Zeitung*, ki je nastal mesec

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ Prim. Arhiv NMS, št. 532/32, Dopis Josipa Mala Ministrstvu za prosveto, 25. 7. 1932, Ljubljana; št. 537/32, Dopis Uprave Dravske banovine ravnateljstvu Narodnega muzeja, 21. 7. 1932, Ljubljana; št. 546/32, Dopis Hinka Schreinerja Josipu Malu, 3. 8. 1932, Slovenj Gradec; št. 588/32, Dopis Kraljevske banske uprave Dravske banovine ravnateljstvu Narodnega muzeja, 9. 8. 1932, Ljubljana.

dni po začetku dražbe.⁵⁸ Odmaknjeni Pukštajn je za dober avgustovski teden postal cilj pisane množice, ki si je obetala dobro kupčijo – od prekanjenih trgovcev s starinami do muzealcev, okoliških podeželanov in radovednih zijal. Na dražbi se je trlo kupcev iz vseh krajev Jugoslavije, od Ljubljane in Maribora do Zagreba in Beograda, manjkalo ni niti tujcev. Njihova kupna moč je menda med domačini vzbudila kar nekaj zavisti.⁵⁹

Sredi občutljivega, z nacionalnimi napetostmi zasičenega obdobja kriznih tridesetih let od dopisnika izrazito nemško orientiranega celjskega časnika ne bi mogli pričakovati popolne objektivnosti. V njegovem poročilu res ne manjka pikrih opazk, ki zadevajo potek dražbe. Le težko najde dobro besedo za menda prostaško obnašanje slovenskih domačinov, zlasti žensk, ki so v vročici licitiranja pozabile na bonton. Precej bolj naklonjeno pa ocenjuje udejstvovanje Josipa Mala, ki da je s preudarnimi nakupi pomembno obogatil fonde ljubljanskega Narodnega muzeja.⁶⁰

Posebej krivična se je nemško usmerjenemu piscu zdela obravnava tujih kupcev, ki so se pri licitacijah znašli v podrejenem položaju. Zagrozili so jim namreč s prepovedjo izvoza starin, čeprav po novinarjevem mnenju brez prave zakonske podlage. Zato naj bi se zanimanje tujih kupcev zelo ohladilo, pomanjkanje konkurence in nizke cene pa naj bi povzročili »ogromno« škode zlasti upnikom.⁶¹

Koliko je v takem pisanju resnice in koliko nacionalno sovražnega podtona, ni lahko objektivno presoditi, saj pisec v istem sestavku naniza nekaj nasprotujočih si izjav. Tako pripominja, da je bilo na Pukštajnu ob začetku licitacij veliko negotovosti o končnem uspehu dražbe. V strahu, da zaradi gospodarske krize med kupci ne bo pravega zanimanja, so izklicne cene premičnin namenoma postavili zelo nizko. Toda odziv je menda presegel vsa pričakovanja, še posebej ob prodaji gotskega pohištva in drugih kosov notranje opreme. Tedaj naj bi se dogajalo, da so na vsega nekaj sto dinarjev ocenjene predmete prodali tudi za zneske do 10.000 din – to pa pomeni, da je živahno povpraševanje navsezadnje vsaj do do-

*Stolček iz poznega 15. ali zgodnjega 16. stoletja
(Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 3802,
foto: Tomaž Lauko).*

ločene mere odtehtalo morebiti pre nizko postavljene izklicne vrednosti eksponatov. Glede na mnenje, ki so ga v *Slovenecu* povzeli 2. oktobra, je dražba upnikom Feldmannovih vendarle prinesla velik dobiček, zato je ne bi mogli označiti za neuspeh.⁶²

Po drugi strani je zaplete pri cenitvah in vrednostih predmetov opažalo tudi manj kritično slovensko časopisje. *Jutro* poroča, da se je na dražbi med tujimi in domačimi strokovnjaki razvnelo precej sporov glede pristnosti posameznih predmetov, zlasti kovinskih izdelkov, medeninastih lestencev in vzhodnjaških preprog. Kljub temu naj bi bile Zormanove cenitve, postavljene »po zelo vestnem in temeljitem študiju«, bolj ali manj realne.⁶³

Kot bo bolj razvidno tudi iz pregleda cenitvenih zapisnikov in drugih dokumentov v nadaljevanju, lahko kljub nasprotujočim si trditvam zaključimo, da je bil Zorman pri svojem delu bržkone pretirano previden in je gradivo v resnici ocenil precej nižje, kot bi bilo glede na teoretično tržno vrednost mogoče storiti. To seveda ni bilo po volji upniškemu odboru. Zato so odborniki sklenili, da starin na licitacijah ne bodo prodajali pod – že tako »zelo nizko« – cenilno vrednostjo. Podobno je situacijo presojal Josip Mal, saj je izjavil, da so na dražbi za nekatere predmete, kot je bil gotski triptih, iztržili precej manj od njihove resnične vrednosti.⁶⁴

⁵⁸ *Deutsche Zeitung*, LVII/71, 8. 9. 1932, str. 3.

⁵⁹ Od interesentov, ki so se udeležili dražbe, žal lahko zanesljivo identificiramo le peščico oseb. Iz korespondence v arhivu NMS je mogoče razbrati vsaj nekaj imen. Med najzanimivejšimi sta Josip Majdič, tedaj stanujoč v Buchsu v Švici, čigar dopisovanje z Josipom Malom je podrobneje omenjeno v nadaljevanju, ter Maks Hermann, bančnik iz Maribora, ki je na Pukštajnu kupil gotsko mizo in leta 1933 nastopal celo kot opolnomočenec Melite Feldmann. Arhiv NMS, št. 122/33, Dopis Maksa Hermanna Josipu Malu, 15. 2. 1933, Maribor; št. 168/33, Dopis Maksa Hermanna Josipu Malu, 8. 3. 1933, Maribor.

⁶⁰ Prim. tudi *Mariborer Zeitung*, LXXII/218, 17. 8. 1932, str. 4.

⁶¹ Tu je novinarja nekoliko zaneslo, kajti po veljavni zakonodaji je bil izvoz starin na tuje v resnici prepovedan. To je potrdilo tudi uradno pojasnilo, zato so se morali pri *Deutsche Zeitung* teden dni pozneje opravičiti in objaviti popravek. *Deutsche Zeitung*, LVIII/73, 15. 9. 1932, str. 3.

⁶² *Slovenec*, LX/226, 2. 10. 1932, str. 9.

⁶³ *Jutro*, XIII/268, 17. 11. 1932, str. 3.

⁶⁴ Prav tam.

Umivalna omara iz 16. stoletja (Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 3803, foto: Tomaž Lauko).

Romanski križ iz Kometrove zbirke (Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 8359, foto: Tomaž Lauko).

Izkupiček dražbe je bil torej v celoti slabši od dejanske vrednosti prodanih premičnin in upnikom ni povrnil toliko sredstev, kot bi jih načeloma lahko. A tega po vsej verjetnosti ne gre pripisovati neprimernim cenitvam niti tajnemu dogovarjanju licitantov, kot namiguje časopisje. Glede na neugodne krizne razmere in splošno pomanjkanje dovolj premožnih kupcev boljšega rezultata niti ni bilo razumno pričakovati.

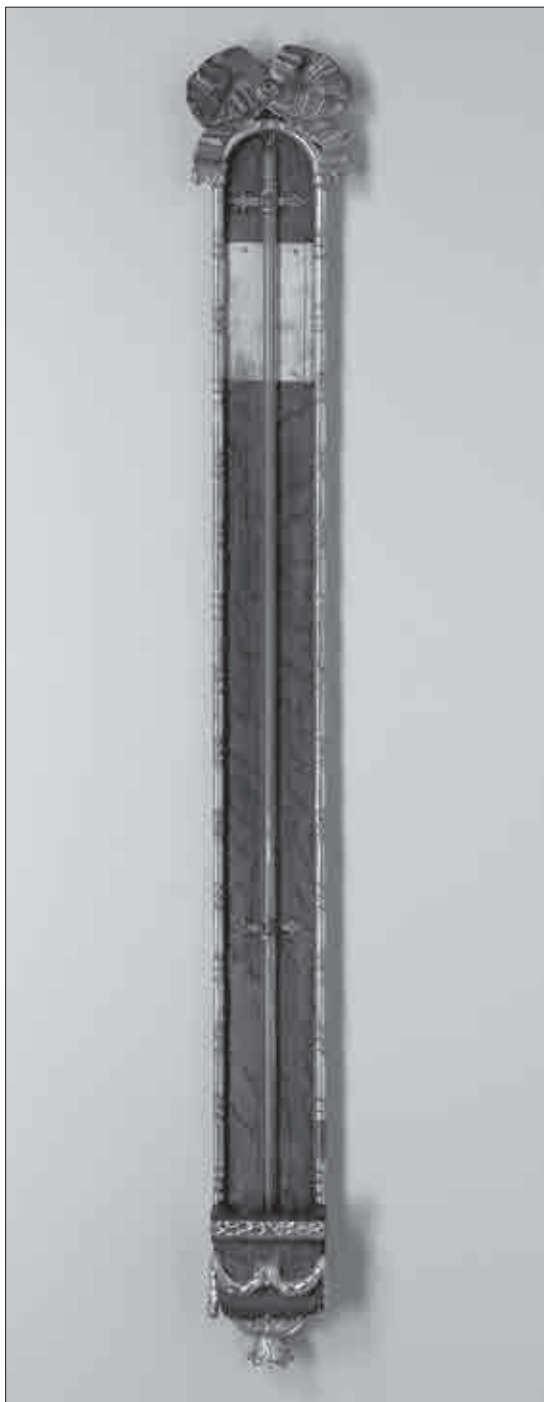
S stališča Narodnega muzeja pa je bil izplen z jesenske dražbe leta 1932 brez dvoma več kot zadovoljiv. Do 23. avgusta so starine s posebno vagonko pošiljko že varno pripeljali v Ljubljano.⁶⁵ Sprva je Mal pričakoval, da bodo lahko muzejske fonde zelo kmalu dopolnili še z baronovo zbirko orožja. Žal se je ta želja izkazala za preveč optimistično, saj še vedno ni prišlo do pravne rešitve tega spora.⁶⁶

Brez nadaljnega odlašanja je Mal proti koncu oktobra v muzeju s ponosom odprl priložnostno razstavo, na kateri so obiskovalcem pokazali nove pridobitve s Pukštajna. Čeprav med njimi ni bilo orožja, je bilo eksponatov vseeno toliko, da so z njimi zapolnili malone vsak še nezasedeni kotiček in z improviziranimi stenami v razstavno dvorano predelali celo avlo, kot precej izčrpno opisuje *Jutro*.⁶⁷ Poleg triptiha

⁶⁵ Arhiv NMS, št. 569/32, Dopis Josipa Mala ravnateljstvu Me-stnih dohodarstvenih uradov v Ljubljani, 10. 8. 1932, Ljubljana; št. 587/32, Poročilo Josipa Mala Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 23. 8. 1932, Ljubljana.

⁶⁶ Arhiv NMS, št. 683/32, Dopis Josipa Mala Josipu Majdiču, 20. 10. 1932, Ljubljana.

⁶⁷ Po vpisih v stari inventarni knjigi Kulturnozgodovinskega oddelka Narodnega muzeja je bilo tedaj pridobljenih skupno

Barometer s konca 18. stoletja (Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 8073, foto: Tomaž Lauko).

Maksa Reichlicha iz leta 1511 je Mal novinarja opozoril predvsem na romansko razpelo, procesijski križ, gotski stol in umivalno omaro, skrinje in omare iz 16.

najmanj 128 predmetov, zavedenih pod inventarne številke 3694–3696 in 10093–10174. Arhiv NMS, št. 175/33, Obračun podpore za nakup eksponatov Zbornici za trgovino, obrt in industrijo, 10. 3. 1932, Ljubljana.

in 17. stoletja, pohištvo v bidermajerskem slogu ter keramiko.⁶⁸

Iz Malovih izjav si lahko ustvarimo tudi njegovo vizijo sistematičnega pridobivanja gradiva in izgradnjo slovenske muzejske mreže v prihodnje. Kot človek širokega obzorja se je dobro zavedal, kako pomembno je preprečiti drobljenje pomembnih zasebnih zbirk, ki so tedaj prihajale na tržišče, in hkrati preprečiti nenadzorovano izvažanje starin v tujino. V neprijaznih gospodarskih razmerah pridobivanje potrebnih finančnih sredstev ni bilo majhen zalogaj. Državna dotacija muzejskemu proračunu je letno znašala okrog 100.000 din, v kar so bili vključeni tudi stroški administracije, vzdrževanja in obratovanja muzejske stavbe. Vsota še zdaleč ni zadostovala za odkup Kometrove zbirke, vendar je Malu uspelo iz sredstev ljubljanske oblasti oziroma banovine zagotoviti 40.000 din, ljubljanska Zbornica za trgovino, industrijo in obrt pa je prispevala še 80.000 din.⁶⁹

Sicer pa Malov namen ni bil zgolj slepo kopičenje starin. Načrtno zbiranje predmetov umetne obrti je namreč dojemal kot prednostni projekt varovanja materialne kulture na Slovenskem. V naslednjih letih se je zavzemal tudi za ustanovitev posebnega (umetnostno)obrnega muzeja. Ta bi po eni strani hranil slovensko materialno zapuščino, po drugi strani pa spodbujal ustvarjalnost prihodnjih rodov.⁷⁰

Veliki zaklad barona Kometra – orožje

Razburjenje po vročici avgustovskih dražb se je sčasoma poleglo, toda za zakonca Feldmann in upravitelja pukštajnske stečajne mase to še zdaleč ni pomenilo olajšanja. Za poplačila terjatev je bilo treba zbrati še veliko večja sredstva in tako se je razprodaja Kometrove zapuščine nepretrgano nadaljevala.

Kar zadeva premično premoženje s Pukštajna, vseh ponujenih predmetov na avgustovskih dražbah še niso prodali, zato so v bližnji prihodnosti načrtovali nove licitacije. Izogniti pa se ni bilo mogoče niti

⁶⁸ *Jutro*, XIII/248, 23. 10. 1932, str. 5; XIII/252, 28. 10. 1932, str. 4.

⁶⁹ Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani je res prispevala sredstva za odkup gradiva s Pukštajna in jih predala v hrambo Narodnemu muzeju, vendar je do predmetov obdržala lastninsko pravico. Arhiv NMS, št. 524/32, Dopis Josipa Mala Zbornici za trgovino, obrt in industrijo, 22. 7. 1932, Ljubljana. Večino sredstev Kraljevske banske uprave so porabili za odkup triptiha Marxa Reichlicha. Gl. arhiv NMS, št. 713/32, Poročilo Josipa Mala Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 4. 11. 1932, Ljubljana. Natančnejše vrednosti nekaterih nakupljenih likovnih del je mogoče razbrati iz izplačilnih pobotnic, shranjenih v arhivu NMS (št. 830/32). Podrobno poročilo o predmetih, odkupljenih poleti 1932 na Pukštajnu, je Mal v marcu naslednjega leta posredoval Zbornici za trgovino, obrt in industrijo. Arhiv NMS, št. 175/33, Obračun podpore za nakup eksponatov Zbornici za trgovino, obrt in industrijo, 10. 3. 1932, Ljubljana.

⁷⁰ Arhiv NMS, št. 175/33, Obračun podpore za nakup eksponatov Zbornici za trgovino, obrt in industrijo, 10. 3. 1932, Ljubljana.

Bržkone najkakovostnejši primerek iz zbirke orožja Hansa Kometa: oklep nürnberškega mojstra Valentina Siebenbürgerja iz tridesetih let 16. stoletja (Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 35361, foto: Tomaž Lauko).

prodaji posestva in dvorca.⁷¹ Že novembra 1932 se je nekdanje gospodstvo Kometrov znašlo na dražbi.⁷² Upanje slovenske javnosti, da bo ta zaključena celota našla zainteresiranega kupca iz domačega okolja ali prešla celo v javno namembnost, so se izjalovila. Posestvo Pukštajn je za vsega 1.387.000 din, še manj od prvotne izklicne cene, kupil industrialec in poslovnež Petar Teslić iz Siska.⁷³

⁷¹ *Deutsche Zeitung*, LVII/73, 15. 9. 1932, str. 3.

⁷² *Slovenec*, LX/261, 13. 11. 1932, str. 8; *Mariborer Zeitung*, LXXII/309, 18. 11. 1932, str. 4; *Glasiło K.S.K. jednote*, XVI-II/45, 8. 11. 1932, str. 5.

⁷³ Kolar-Dimitrijević, Društveno-ekonomski razvoj, zlasti str. 275, 279; *Slovenec*, LX/270, 24. 11. 1932, str. 5; *Deutsche Zeitung*, LVII/94, 27. 11. 1932, str. 6.

Upniki Feldmannovih so se lahko upravičeno razveselili pritoka svežega kapitala, žal pa se Pukštajnu tudi pod novimi lastniki niso obetali lepši časi. Posestvo se očitno ni izkazalo za tako dobičkonosno, kot je upal Teslić. Po njegovi smrti se je Pukštajn jeseni 1936 spet znašel na prodaj, a čeprav dvorca in zemljišč niso več bremenili dolgovi, primerne kupca ni bilo mogoče najti. Kljub različnim poskusom, da bi Pukštajnu našli dostojnega gospodarja ali pa ga namenili v javno dobro, je njegova usoda kolebala v negotovosti vse do konca druge svetovne vojne in nastanka socialistične Jugoslavije, ko so dvorec preuredili v vojašnico.⁷⁴

S Teslićevim odkupom sta zakonca Feldmann novembra 1932 dokončno izgubila podedovano posest. Toda stečajni postopek se s tem še ni zaključil. Nerešeno je ostajalo predvsem vprašanje zbirke orožja, tistega dela rodbinskega premoženja, do katerega je pokojni baron čutil posebno navezanost. Za njen odkup je bilo med poznavalci že od vsega začetka veliko zanimanja. Določil Hansove oporoke – čeprav so jih dediči že večkrat grobo prekršili – ni bilo mogoče povsem obiti. Toda po drugi strani je imela baronova oporoaka nekaj resnih pravnoformalnih pomanjkljivosti, ki so jih upravniki stečajnega sklada v nadaljevanju spretno izkoristili.⁷⁵

Konec oktobra 1932 je ravnateljstvo Narodnega muzeja prejelo razsodbo Okrajnega sodišča Slovenj Gradec. Ta željno pričakovani dokument natančno povzema vmesne korake pravnega spora in opozarja na vrsto nepravilnosti, ki so jih zagrešile pravzaprav vse vpletene strani. Sodišče tako ugotavlja, da je bilo baronovo volilo Celovcu zaradi prepovedi izvoza starin protizakonito, brez pravne veljave pa je bila tudi cesijska listina, s katero je koroški Deželni muzej zbirko orožja odstopil Narodnemu muzeju. Tožba državnega pravobranilstva, s katero je skušal Narodni muzej upraviteljem stečajne mase preprečiti oziroma izločiti prodajo zbirke orožja, je bila po mnenju sodišča prenačljena in nepotrebna, saj take prodaje niti še niso najavili. Bilanca pravnega spora je bila za Narodni muzej izrazito neugodna. Okrajno sodišče je zavrnilo njegov tožbeni zahtevek in mu tudi oporekalo aktivno legitimacijo k tožbi. Zbirka orožja in bojne opreme je torej ostala na Pukštajnu, njena usoda pa ni bila nič bolj gotova kot prej. V interesu upnikov je bilo, da jo čim prej ponudijo kupcem na javni licitaciji. Težje pa je bilo napovedati, če se bo to zares zgodilo, saj Mal še ni izčrpal vseh pravnih sredstev, s katerimi bi bilo mogoče preprečiti prodajo.⁷⁶

Medtem ko so v Narodnem muzeju skušali preobrniti nevhvaležni položaj sebi v prid, se je za baronovo

⁷⁴ *Jutro*, XVII/239, 15. 10. 1936, str. 8; *Slovenec*, LXIV/240, 18. 10. 1936, str. 20; *Mariborer Zeitung*, LXXVI/259, 11. 11. 1936, str. 4; Lazar, Gospodstvo Pukštajn.

⁷⁵ *Jutro*, XIII/261, 9. 11. 1932, str. 3.

⁷⁶ Arhiv NMS, št. 711/32, Sodba okrajnega sodišča v Slovenj Gradcu, 27. 10. 1932, Ljubljana.

Verižna srajca iz poznega 15. stoletja (Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 4587, foto: Tomaž Lauko).

staro orožje živo zanimal še marsikateri zasebnik. V posebej tesnem stiku z Malom je bil podjetnik Josip Majdič, graščak na dvorcu v Teharjih, ki je – čeprav trenutno stanujoč v Švici – napeto spremljal razmere, da ga najava nove dražbe ne bi obšla.⁷⁷ Upniškemu odboru je za zbirko orožja že pred začetkom dražbe ponudil dvojno vsoto cenilne vrednosti, a so upniki to ponudbo zavrnil, saj so upali iztržiti več s prodajo posameznih predmetov. V novembrskih dneh leta 1932, prav v času, ko je potekala prodaja pukštajnskih nepremičnin, se je zdelo, da bo na dražbo v kratkem prišlo tudi orožje pokojnega barona Kometra. S tem je vsekakor računal Schreiner, saj je Majdiča menda obvestil, da se bo licitiranje za zbirko orožja začelo že 14. novembra. Toda uradno so prodajo v časopisu najavili za 17. oziroma 18., in sicer kar skupaj z nepremičninami. Zato se je Majdič v pismu Josipu Malu odkrito spraševal, ali ga skuša Schreiner morda izigrati ali je posredi kak drug razlog.⁷⁸

⁷⁷ Arhiv NMS, št. 688/32, Dopis Josipa Mala Josipu Majdiču, 20. 10. 1932, Ljubljana; št. 730/32, Dopis Josipa Mala Josipu Majdiču, 11. 11. 1932, Ljubljana. Prim. še št. 783/32, Dopis Josipa Majdiča Josipu Malu, 5. 12. 1932.

⁷⁸ Arhiv NMS, št. 726/32, Dopis Josipa Majdiča Josipu Malu, 8. 11. 1932, Buchs; *Slovenec*, LX/256, 8. 11. 1932, str. 8; *Jutro*,

Kaj je ravnatelja Narodnega muzeja napeljalo k tej korespondenci z zasebnikom, ki je bil formalno gledano pravzaprav neposredni konkurent muzeju, je na prvi pogled težko pojasniti. Domnevamo lahko, da je Mal na ta način poskušal slediti hitremu razvoju dogodkov in če že ne bi šlo drugače, vsaj najti rezervno rešitev. Če Narodnemu muzeju zbirke orožja ne bi uspelo pridobiti za svoje fonde, bi jo morda lahko odkupil Majdič, saj je za to izkazal resno zanimanje.⁷⁹ To bi navsezadnje vsaj deloma ugodilo prizadevanjem Mala, ki je bil trdno odločen, da mora zbirka orožja v celoti ostati v Sloveniji – če ne pod muzejsko streho, pa vsaj v lasti skrbnega domačega zasebnika.⁸⁰

Trenutni položaj Pukštajna je bil v tistem trenutku zelo nejasen. Kakšne načrte je imel Teslić z nakupom posesti, javnosti ni bilo znano. Kljub temu se je vztrajno govorilo, da se bodo po prodaji posestva na dražbi v kratkem, še pred koncem novembra, znašle tudi preostale premičnine, vključno z zbirko orožja. Temu je pritrdilo okrajno sodišče in četudi pravno gledano njegova razsodba še ni bila dokončna, je upravitelj stečajne mase skušal storiti vse, da bi izkoristili ugodni trenutek in čim prej izvedli prodajo dragocenih starin.⁸¹

Toda zmede z datumi licitacij ni bilo konca. Schreiner je ravnateljstvo Narodnega muzeja obvestil, da se bo nova dražba – ki bo zajela tudi orožje – začela 21. novembra.⁸² Mal se je licitiranja nameraval osebno udeležiti, čeprav se z odločbo okrajnega sodišča razumljivo ni mogel strinjati. Upal je tudi, da se mu bo prenagljeno razprodajo Kometrovega orožja posrečilo preprečiti s pravnimi sredstvi. 11. novembra je na državno pravobranilstvo naslovil dokaj obsežno sporočilo, v katerem je okrajnemu sodišču oporekal nekaj temeljnih spornih točk. Zlasti je protestiral proti ugotovitvi, da naj zbirka orožja ne bi bila nikoli navedena med drugimi premičninami, ponujenimi za prodajo v sklopu stečajne mase. V prid njegovemu argumentu je govorilo že dejstvo, da so zbirko vključili v cenilni zapisnik, v razglasu za novo dražbo v novembru 1932 pa so jo tudi eksplicitno omenili med drugim premičnim imetjem, ki se bo znašlo na licitaciji. Mal je vztrajal, da ima zbirka orožja poseben zgodovinski pomen. Tega je prepoznal tudi pokojni baron, saj je zbirko želel na vsak način zavarovati kot nedeljivo celoto, in to ne le v primeru prostovoljne prodaje Pukštajna po preteku 25 let, če bi se tako odločili njegovi dediči. Zato je Mal držav-

XIII/261, 9. 11. 1932, str. 3; *Mariborer Zeitung*, LXXII/309, 18. 11. 1932, str. 4.

⁷⁹ Kot poroča *Jutro*, je Majdič na avgustovski licitaciji odkupil enega od dveh triptihov iz Kometrove zbirke, morda pa še drugo gradivo, ki v članku ni posebej omenjeno. *Jutro*, XIII/261, 9. 11. 1932, str. 3.

⁸⁰ Arhiv NMS, št. 688/32, Dopis Josipa Mala Josipu Majdiču, 20. 10. 1932, Ljubljana.

⁸¹ *Mariborer Zeitung*, LXXII/314, 23. 11. 1932, str. 5.

⁸² Arhiv NMS, št. 727/32, Dopis Hinka Schreinerja ravnateljstvu Narodnega muzeja, 10. 11. 1932, Slovenj Gradec.

no pravobranilstvo pozval, naj ugovarja razsodbi sodišča in še naprej varuje interese Narodnega muzeja kot pristojne državne ustanove, ki skrbi za narodovo kulturno dediščino.⁸³

Ta poziv je bil vsaj deloma uspešen, saj so orožje zadnji hip izvzeli z dražbe, prodaja pa je zajela le preostanke avgustovske ponudbe. Mal se je kljub temu odpravil na Pukštajn, kjer je ostal do 24. novembra. Za muzej je pridobil pisalnik, toaletno mizico in fotelj s konca 18. stoletja.⁸⁴

V sodnih mlinih

Naveličan brezplodnega razpravljanja o položaju zbirke orožja je Mal v februarju 1933 skušal skleniti kompromis. Odvetniku Schreinerju je predstavil zamisel, po kateri bi Narodni muzej za primerno ceno odkupil najpomembnejše eksponate, preostale predmete pa bi nato prosto prodali na dražbi. Na ta način bi Malu lahko uspelo pridobiti vsaj jedro baronovih eksponatov, čeprav na račun nedeljivosti zbirke, za katero si je vse dotlej neomajno prizadeval.⁸⁵

Po drugi strani je Mal posegel še po novem pravnem manevru. Ker je slovenjgraško okrajno sodišče cesijsko listino iz leta 1931 spoznalo za nično, se je Mal sklenil opreti na pooblastilo, s katerim je koroški Deželni muzej zaupal ljubljanskemu Narodnemu muzeju zastopstvo pri vseh pravnih postopkih, povezanih s Kometrovo zbirko orožja.⁸⁶ Soglasje k temu koraku je izdala tudi Melita Feldmann.⁸⁷

Na ta način je Mal ponovno sprožil postopek za pridobitev pukštajnskega orožja, a je doživel še en poraz. Apelacijsko sodišče v Ljubljani je julija tožbo zavrnilo zaradi formalne napake, saj bi celovski Deželni muzej pravno lahko izdal pooblastilo zgolj fizični osebi, ne pa ustanovi Narodnega muzeja. V strahu, da bi zahtevek dokončno propadel, je Mal avgusta sestavil predlog za iztožitev sporne zbirke, ki ga je naslovil kar na upravo Dravske banovine. V njem je zaprosil za pomoč v dolgotrajnem sporu, še posebej

za povračilo stroškov, ki bi utegnili doleteti muzej v primeru ponovnega neuspešnega pravnega.⁸⁸

Na Malovo prošnjo je celovski Deželni muzej izdal novo, tokrat formalnopravno ustrežnejše pooblastilo, ki je Narodnemu muzeju vendarle zagotovilo primerno izhodišče v pravnem postopku.⁸⁹ Spet se je za nadvse razumevajočo pokazala tudi banska uprava – Narodni muzej je nemudoma podprla s posojilom iz banskega proračuna, s katerim naj bi pokrili morebitne novonastale pravnne stroške v »zadevi Kometer« vse do višine 10.000 din. Nadaljnje pravno zastopanje interesov Narodnega muzeja (in posredno celovskega Zgodovinskega društva kot skrbnika koroškega Deželnega muzeja) pred okrožnim sodiščem v Celju pa je Mal s privoljenjem banske uprave zaupal celjskemu odvetniku dr. Alojzu Goričanu. Tako je po zaporedju neuspehov v Narodnem muzeju spet zaživel upanje, da zbirka orožja s Pukštajna le preide v muzejski fond, kot je opogumljajoče ocenjevalo tudi državno pravobranilstvo v Ljubljani.⁹⁰

Glavna prizadevanja Narodnega muzeja in njegovih pravnih zastopnikov so se proti koncu poletja 1933 usmerila predvsem v poskus, da bi zbirko orožja izločili iz stečajne mase. K temu se je nagibala tudi baronova dedinja Melita Feldmann.⁹¹ Njen »opolnomočeni zastopnik« Maks Hermann je poskrbel celo za manjši zaplet, saj se je obrnil neposredno na celovško Zgodovinsko društvo z zamisljivo, da bi v postopku za izločitev poskušali skupno zastopati svoje interese proti upniški upravi.⁹² V Narodnem muzeju so se na to novico odzvali precej ostro – ker je premoženje Feldmannove prešlo pod nadzor stečajnih upraviteljev, namreč ni bila upravičena do vlaganja izločitvenih zahtevkov niti ni mogla za svojega zastopnika veljavno pooblastiti tretje osebe, saj je z njenim premoženjem tedaj razpolagal le upravitelj stečajne mase.⁹³

⁸⁸ Arhiv NMS, št. 543/33, Predlog za iztožitev zbirke orožja Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 1. 8. 1933, Ljubljana.

⁸⁹ Arhiv NMS, št. 548/33, Dopis Josipa Mala ravnateljstvu koroškega Deželnega muzeja, 3. 8. 1933, Ljubljana; št. 656/33, Pooblastilo Zgodovinskega društva za Koroško Narodnemu muzeju, 8. 8. 1933; št. 569/33, Pojasnilo Zgodovinskega društva za Koroško Josipu Malu, 8. 8. 1933, Celovec; št. 570/33, Dopis Josipa Mala Meliti Feldmann, 7. 8. 1933, Ljubljana.

⁹⁰ Arhiv NMS, št. 560/33, Dopis Kraljevske banske uprave Dravske banovine ravnateljstvu Narodnega muzeja, 8. 8. 1933, Ljubljana; št. 567/33, Dopis Josipa Mala Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 11. 8. 1933, Ljubljana; prim. št. 569/33, Dopis Josipa Mala Zgodovinskemu društvu za Koroško, 7. 8. 1933, Ljubljana; št. 571/33, Dopis Josipa Mala Alojzu Goričanu, 12. 8. 1933, Ljubljana; št. 597/33, Dopis Kraljevske banske uprave Dravske banovine Josipu Malu, 18. 8. 1933, Ljubljana; št. 584/33, Dopis Alojza Goričana Josipu Malu, 14. 8. 1933, Celje.

⁹¹ Arhiv NMS, št. 620/33, Dopis Zgodovinskega društva za Koroško Josipu Malu, 14. 9. 1933, Celovec.

⁹² Arhiv NMS, št. 620/33, Dopis Maksa Hermannja Zgodovinskemu društvu za Koroško, 11. 9. 1933, Maribor.

⁹³ Arhiv NMS, št. 623/33, Dopis Josipa Mala Zgodovinskemu društvu za Koroško, 19. 9. 1933, Ljubljana.

⁸³ Arhiv NMS, št. 729/32, Dopis Josipa Mala Državnemu pravobranilstvu, 11. 11. 1932; št. 821/32, Dopis Josipa Mala Zgodovinskemu društvu za Koroško, 21. 12. 1932, Ljubljana.

⁸⁴ Arhiv NMS, št. 758/32, Dopis Josipa Mala Ravnateljstvu mestnih dohodarstvenih uradov, 24. 11. 1932, Ljubljana; št. 761/32, Dopis Josipa Mala A. Kodelli, 25. 11. 1932, Ljubljana; št. 763/32, Poročilo Josipa Mala Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 26. 11. 1932, Ljubljana; št. 800/32, Poročilo Josipa Mala Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 12. 12. 1932, Ljubljana.

⁸⁵ Arhiv NMS, št. 146/33, Dopis Josipa Mala Hinku Schreinerju, 28. 2. 1933, Ljubljana.

⁸⁶ Arhiv NMS, št. 341/33, Dopis Josipa Mala Zgodovinskemu društvu za Koroško, 11. 5. 1933, Ljubljana; št. 342/33, Dopis Josipa Mala ravnateljstvu koroškega Deželnega muzeja, 11. 5. 1933, Ljubljana; prim. tudi št. 358/33, Dopis Josipa Mala Josipu Majdiču, 16. 5. 1933, Ljubljana; št. 457/33, Dopis Josipa Mala ravnateljstvu koroškega Deželnega muzeja, 13. 6. 1933, Ljubljana.

⁸⁷ Arhiv NMS, št. 578/33, dopis Zgodovinskega društva za Koroško ravnateljstvu Narodnega muzeja, 17. 8. 1933, Celovec.

Korzeka iz 16. stoletja (Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 5155, foto: Tomaž Lauko).

Odvetnik Goričan je svoje delo začel brez odlasjanja, čeprav je naletel na različne ovire. Upravitelja stečajne mase Schreinerja je najprej pozval, naj iz stečajnega sklada prostovoljno izloči zbirko orožja, a je bila ta pobuda odločno zavrnjena. Zapletlo pa se je tudi s pooblastilom, ki bi ga moral Goričan dobiti od koroškega Zgodovinskega društva. Ker to o novih okoliščinah postopka in Goričanovega udejstvovanja ni bilo pravočasno obveščeno, je pooblastilo izdalo s precejšnjo zamudo.⁹⁴

Ko ga je Goričan le prejel, je 25. septembra na celjskem okrožnem sodišču končno sprožil tožbo, s katero naj bi baronovo zbirko orožja izvzeli iz stečaj-

ne mase.⁹⁵ 17. novembra je sledila razprava, na katero se je Goričan temeljito pripravil. Mučno pravdanje je načelo tudi glavnega nasprotnika Narodnega muzeja: stečajnega upravitelja Hinka Schreinerja so razrešili in na njegovo mesto imenovali celjskega odvetnika dr. Dragotina Vrečka. Goričana je skrbelo, da bi stečajni upravitelj utegnil izpodbijati tožbo za izročitev zbirke orožja, saj jo je formalno – prek pooblastila Narodnemu muzeju oziroma odvetniku Goričanu – vložil celovški Deželni muzej. Zato je bilo treba dokazati, da celovški muzej vendarle ima pravico do volila, če bi si za izvoz starin seveda pridobil predhodno dovoljenje banske uprave.⁹⁶

Jasno je, da takega dovoljenja oblasti ne bi nikoli izdale, kot sta bila že od samega začetka procesa povsem prepričana tudi Stele in Mal. Toda da bi dosegli ugodno razsodbo, je bilo po Goričanovem mnenju treba pristati tudi na tak »salto mortale«. Zato je Malu naravnost svetoval, naj si pri prosvetnem oddelku banske uprave priskrbi izvozno dovoljenje, ki pa bo izdano le *pro forma* za vsak primer, saj ga banska uprava lahko kadar koli prekliče in tako nikoli ne bo realne možnosti, da bi zbirko odpeljali na tuje. Po drugi strani je Goričan naprošal Mala za napotek, ali na razpravi lahko predlaga poravnavo in stečajnemu upravitelju v zameno za zbirko ponudi določeno vsoto denarja – morda do 25.000 din.⁹⁷

Mal je odvetnikovo mnenje upošteval in pri Spomeniškem uradu zares pridobil izvozno dovoljenje za zbirko orožja. Zapletlo pa se je pri banu, ki takega dokumenta ni hotel vnaprej podpisati. Naposled so se odločili za kompromisno rešitev in izdali potrdilo, ki je izvoz zbirke načeloma dovoljeval, vendar celovškemu muzeju realizacije tega postopka dejansko še ni omogočal. Glede poravnave je bil Mal nekoliko drugačnega mnenja, saj je verjel, da bi tak poskus lahko nasprotna stran razumela kot priznanje slabosti. Poleg tega je podoben korak v preteklosti že predlagal Schreinerju, a ga je ta zavrnil. Če pa bi se vendarle pokazalo za koristno pogoditi se za sporazum, je Mal predlagal začetno vsoto okrog 20.000 din.⁹⁸

Na novembrski razpravi je prišlo do živahnega soočenja argumentov. Upravitelj stečajne mase je zagovarjal svoje stališče z različnimi argumenti. Med njimi je bil celo ta, da je v Kometrovi zbirki orožja tudi nekaj novejših primerkov, ki ne morejo veljati za prave starine. Ker bi se zaradi takšnega pomisleka postopek utegnil še bolj zavleči, Goričan ni nasedel izzivu in se je omenjenim predmetom – že tako brez posebne vrednosti – raje odpovedal.⁹⁹

⁹⁴ Arhiv NMS, št. 621/33, Dopis Alojza Goričana Josipu Malu, 18. 9. 1933, Celje; št. 622/33, Dopis Zgodovinskega društva za Koroško Josipu Malu, 6. 9. 1933, Celovec; št. 623/33, Dopis Josipa Mala Zgodovinskemu društvu za Koroško, 19. 9. 1933, Ljubljana; št. 624/33, Dopis Josipa Mala Alojzu Goričanu, 19. 9. 1933, Ljubljana; št. 637/33, Dopis Zgodovinskega društva za Koroško Josipu Malu, 21. 9. 1933, Celovec.

⁹⁵ Arhiv NMS, št. 651/33, Dopis Alojza Goričana Josipu Malu, 25. 9. 1933, Celje.

⁹⁶ Arhiv NMS, št. 688/33, Dopis Alojza Goričana Josipu Malu, 23. 10. 1933, Celje.

⁹⁷ Prav tam.

⁹⁸ Arhiv NMS, št. 693/33, Dopis Josipa Mala Alojzu Goričanu, 27. 10. 1933, Ljubljana.

⁹⁹ Goričan navaja, da je šlo za »revolver na boben, flobert, 2 lov-

Mal se je s tako odločitvijo povsem strinjal.¹⁰⁰ Sicer pa se je Goričan izkazal za zaupanja vrednega zastopnika. Celjsko okrožno sodišče je po razpravi pretehtalo argumente in v celoti ugodilo tožbene- mu zahtevku po brezplačni izročitvi zbirke starega orožja, povračilo pravnih stroškov pa naročilo stečajnemu upravitelju, čeprav se je slednji za zaščito svojih interesov pritožil na ljubljansko apelacijsko sodišče.¹⁰¹

Velika zmaga Josipa Mala

Vsem poskusom stečajne uprave navkljub se je lahko Mal upravičeno veselil ugodne rešitve. Apelacijsko sodišče je januarja 1934 zavrglo pritožbo in tako je preostalo le še reševanje spora pred Stolum sedmorice v Zagrebu kot najvišjo pravno instanco. Mal si takšnega nadaljevanja postopka ni želel, zato je Goričanu izrazil pripravljenost za poravnavo – če ne bi šlo drugače, bi se muzej odpovedal nekaterim manj pomembnim predmetom ali pa za gradivo izplačal nekaj odškodnine.¹⁰²

Do pravega epiloga je bilo treba počakati še dobro leto. Stečajni upravitelj je v resnici poskusil še s pritožbo na Stol sedmorice, a tudi tokrat je bila njegova revizija zavržena. S tem je bilo vprašanje lastništva zbirke orožja pravno močno rešeno – aprila 1935 je formalno pripadla celovškemu Deželnemu muzeju. Glede na poprej sklenjene sporazume s celovškimi kolegi, ki so gradivo brez pridržkov »prepuštili« Ljubljani, pa je bilo seveda jasno, da zbirka s tako odločitvijo samodejno pripade Narodnemu muzeju.¹⁰³

Za Mala je bila ta zmaga nedvomno razlog za praznovanje, čeprav ni bil povsem prepričan, kako dejansko izposlovati predajo gradiva. Za navodila se je obrnil na Goričana, ki je bil medtem že v stiku s stečajnim upraviteljem Vrečkom. Ta je bil pripravljen brez odlašanja izročiti gradivo pooblaščenemu sodelavcu Narodnega muzeja. Prej je bilo treba le pregledati zbirko in ugotoviti, ali so vsi popisani predmeti še vedno shranjeni na Pukštajnu, nato pa se uskladiti glede povsem praktičnih vidikov prevzema. Pravzaprav si je Vrečko želel predajo čim prej izvesti, saj je morala stečajna uprava dotlej novemu lastniku Puk-

štajna za hrambo starin plačevati najemnino. Treba pa je bilo tudi poravnati zavarovalnino za primer požara, saj je iz prejšnjega leta še preostajalo zapadlo plačilo 872 din.¹⁰⁴

Po uspešnem zaključku mučne epizode se je Mal še enkrat prisrčno zahvalil Zgodovinskemu društvu za Koroško, ki je Narodnemu muzeju pripomoglo k pridobitvi dragocenih starin. Ob tem je Mal želel izpolniti tudi dano obljubo, po kateri se je celovškim kolegom zavezal v povračilo predati nekaj arhivskega gradiva, pomembnega za koroško lokalno zgodovino. Posebej primeren se mu je zdel fascikel dokumentov iz let 1812–1825, ki zadevajo Celovec, a jih je celovško okrožje leta 1825 predalo v Ljubljano. Če pa bi se v Zgodovinskem društvu domislili še česa podobnega, kar bi jim koristilo pri raziskavah, je Mal obljubil vso potrebno podporo. V Celovcu so se za to gesto zahvalili, obenem pa so si zaželeli zgolj nekaj dodatnega gradiva, za katerega so se dogovorili že pred leti – prvi zvezek monografije *Monumenta artis Slovenicae* in zbirko posnetkov gotskih fresk.¹⁰⁵

Na prevzem zbirke orožja ni bilo več treba dolgo čakati. Odvetnik Goričan se je s stečajnim upraviteljem Vrečkom dogovoril za primeren datum – 17. aprila. Prevzema se je osebno udeležil Mal kot osrednji pooblaščenec Narodnega muzeja in tudi uredil vse potrebno za transport.¹⁰⁶

Ob prihodu na Pukštajn sta Mal in Vrečko temeljito pregledala stanje gradiva. Narodni muzej je tako pridobil celotno Kometrovo zbirko orožja in bojne opreme, kakor je bila popisana v Zormanovem zapisniku od št. 167 do 233c. Umanjkalo je le nekaj drobnih izjem – že prej omenjenih šest primerkov novejšega orožja, ki so ga na zahtevo stečajnega upravitelja izločili novembra 1933,¹⁰⁷ ter rog za smodnik iz 16. stoletja in deviški pas, ki sta izginila neznano kam.¹⁰⁸

Lahko si predstavljamo, da je bilo prevzemanje gradiva na Pukštajnu za osebje Narodnega muzeja

¹⁰⁴ Arhiv NMS, št. 205/35, Dopis Josipa Mala Alojzu Goričanu, 6. 4. 1935, Ljubljana; št. 211/35, Dopis Alojza Goričana Josipu Malu, 8. 4. 1935, Celje.

¹⁰⁵ Arhiv NMS, št. 217/35, Dopis Josipa Mala ravnateljstvu Zgodovinskega društva za Koroško, 11. 4. 1935, Ljubljana; št. 277/35, Dopis Zgodovinskega društva za Koroško Josipu Malu, 6. 5. 1935, Celovec; št. 688/35, dopis Josipa Mala Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 27. 11. 1935, Ljubljana.

¹⁰⁶ Arhiv NMS, št. 220/35, Dopis Alojza Goričana Josipu Malu, 12. 4. 1935, Celje; št. 221/35, Dopis Josipa Mala Alojzu Goričanu, 13. 4. 1935, Ljubljana; št. 228/35, Predlog za službena potovanja Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 16. 4. 1935, Ljubljana; št. 229/35, Dopis Josipa Mala ravnateljstvu Mestnih dohodarstvenih uradov, 15. 4. 1935, Ljubljana. Prim. št. 227/35, Dopis Josipa Mala Mihju Brezniku, 15. 4. 1935, Ljubljana.

¹⁰⁷ V cenitvenem zapisniku so bili ti predmeti zabeleženi pod št. 181–184 in 207–208. Gl. Zorman, *Zapisnik cenitve*, fol. 31–32.

¹⁰⁸ Št. 186 in 233c. Gl. Zorman, *Zapisnik cenitve*, fol. 31, 33; Arhiv NMS, št. 258/35, Dopis Alojza Goričana Josipu Malu, 30. 4. 1935, Celje; št. 259/35, Dopis Josipa Mala Alojzu Goričanu, 1. 5. 1935, Ljubljana.

ski dvocevki in 2 lovška noža z roženim držajem«. Glede na celotno zbirko orožja torej resnično majhen in manj pomemben del gradiva, ki za Narodni muzej ni mogel pomeniti velike izgube. Arhiv NMS, št. 729/33, Dopis Alojza Goričana Josipu Malu, 22. 11. 1933, Celje.

¹⁰⁰ Arhiv NMS, št. 730/33, Dopis Josipa Mala Alojzu Goričanu, 23. 11. 1933, Ljubljana.

¹⁰¹ Arhiv NMS, št. 742/33, Dopis Alojza Goričana Josipu Malu, 28. 11. 1933, Celje; št. 752/33, Dopis Josipa Mala Kraljevski banski upravi Dravske Banovine, 30. 11. 1933, Ljubljana; št. 790/33, Dopis Alojza Goričana Josipu Malu, 23. 12. 1933, Ljubljana.

¹⁰² Arhiv NMS, št. 78/34, Dopis Josipa Mala Alojzu Goričanu, 31. 1. 1934, Ljubljana.

¹⁰³ Arhiv NMS, št. 204/35, Dopis Alojza Goričana Josipu Malu, 5. 4. 1935, Celje.

vesela, a tudi naporna naloga, saj je bilo treba predmete pripraviti za varen transport. Mal je pakiranje prepustil mizarskemu mojstru, ki je ob tem verjetno poskrbel za namensko izdelane zaboje. Koliko časa je trajalo delo, iz korespondence in arhivskih dokumentov ni mogoče jasno razbrati, zdi pa se, da se je zavleklo vse do sredine maja. Neizogibno je, da je ob tem prišlo tudi do kakšnega banalnega spodrslljaja. Ker je delo potekalo v deževnem vremenu, so udeleženi sodelavci prostore dvorca ponesnažili z blatom, zato je paznik upravi muzeja poslal pisno opozorilo in račun za stroške čiščenja. To pa je Mal odločno zavrnil. Očitno je šlo zgolj za nespreten pritisk užaljenega paznika, ki je že med pakiranjem prosjačil osebe muzeja za »nagrado« – kakšno puško, meč ali sulico, da bi jo imel »za spomin«. Mal takšnim prošnjam seveda ni ugodil, užaljeni paznik pa ga je zato začel izsiljevati z lažnimi obtožbami in dopisi, čeprav so mu za njegovo pomoč namenili denarno nagrado.¹⁰⁹

Nekaj slabe volje je povzročila tudi zahteva stečajne uprave, ki je Narodni muzej terjala za vračilo dvoletne zavarovalnine v višini 1744 din, plačane za zbirko orožja v času hrambe na dvorcu. Mal je bil prepričan, da taka zahteva ni upravičena, vendar so mu pravni svetovalci priporočili, da za tako nizek znesek nima smisla sprožiti tožbe. Zaradi računovodskih predpisov zahtevka ni mogel izplačati iz sredstev muzejskega proračuna, zato je za poplačilo zavarovalnine zaprosil bansko upravo, a ob pridržku, da se od zahtevane vsote odbije cenilno vrednost tistih dveh predmetov, ki ju ob prevzemu na dvorcu iz nepojasnjenih vzrokov ni bilo mogoče najti.¹¹⁰

Po petih letih, kolikor je minilo od prvega resnejšega udejstvovanja slovenske muzejske stroke pri vprašanju zapuščine zadnjega barona Kometa, je zbirka orožja s Pukštajna po železnici sredi maja 1935 končno prispela v Ljubljano. V Narodnem muzeju so nove pridobitve pozdravili podobno navdušeno kot že starine, ki so jih na dvorcu kupili v letu 1932. V začetku junija si je javnost že lahko ogledala del gradiva, postavljen v razstavnih dvoranah. Kolikor ga je še ostalo v skladiščnih prostorih, pa so ga nameravali vključiti v razstavno postavitve takoj, ko bi zanj lahko zagotovili primeren prostor.¹¹¹

¹⁰⁹ Arhiv NMS, št. 336/35, Dopis Alfonsa Naberšnika upravi Narodnega muzeja, 23. 5. 1935, Pukštajn; št. 344/35, Dopis Josipa Mala upravi lastelinstva Pukštajn, 25. 5. 1935, Ljubljana.

¹¹⁰ Arhiv NMS, št. 337/35, Dopis Alojza Goričana Narodnemu muzeju, 22. 5. 1935, Celje; št. 340/35, Dopis Josipa Mala Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 24. 5. 1935, Ljubljana; št. 341/35, Dopis Josipa Mala Alojzu Goričanu, 24. 5. 1935, Ljubljana; št. 360/35, Poročilo Josipa Mala Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 3. 6. 1935, Ljubljana; št. 396/35, Dopis Josipa Mala Alojzu Goričanu, 17. 6. 1935, Ljubljana.

¹¹¹ Ta prostor naj bi pridobili po oddaji eksponatov – verjetno predvsem pohištva – nastajajočemu Mestnemu muzeju, katerega stalna razstava je zrasla prav na Malovo pobudo in z velikodušno posojjo gradiva. Arhiv NMS, št. 360/35, poročilo

Težavni sodni postopki, ki so nazadnje Narodni muzej v Ljubljani obogatili s kakovostnim zgodovinskim gradivom, so že sami po sebi svojevrstna epizoda slovenske pravne zgodovine. Muzejskemu ravnatelju Josipu Malu smo lahko resnično hvaležni, da je pri teh prizadevanjih pogumno vztrajal – čeprav za ceno izjemnih naporov, neprijetnega pravdanja in nazadnje celo brezkompromisnih pravniških zvijač. V vse prej kot lagodnem obdobju med velikim borznim zlomom leta 1929 in pretresi jugoslovanske politike na predvečer druge svetovne vojne bi bilo veliko lažje obupati in dopustiti, da se orožje barona Kometa porazgubi na trgu starin. Toda Malu je kot muzealcu velikega formata uspelo previhariti na videz nepremostljive težave in na Slovenskem zadržati dragoceni del zgodovinske dediščine.

Brez tako živahnega udejstvovanja Narodnega muzeja bi osrednji del zapuščine Hansa Kometa bržkone izpuhtel v neznano, kot se je pripetilo tudi mnogim drugim premičninam s Pukštajna. Medtem ko so se ob pukštajnski zbirki orožja lomila pravniška kopja, je druge skromne preostanke stečajne mase zakoncev Feldmann doletela bolj žalostna usoda. Julija 1935 je dvorec spet postal prizorišče dražbe premičnega imetja in notranje opreme, ki v prejšnjih letih ni našlo kupcev. Na njej so prodajali »razne starine, graščinsko pohištvo, star auto itd.«.¹¹² Še konec decembra 1938 je stečajni upravitelj Vrečko razpisal dražbeni oklic za tri umetniške slike in starinsko srebrno posodje,¹¹³ postopki poravnave pa so se vlekli še vrsto let – kot potrjuje obvestilo, objavljeno v *Marburger Zeitung*, vsaj do leta 1943, tedaj že pod vodstvom novega stečajnega upravitelja, celjskega odvetnika dr. Walterja Riebla.¹¹⁴

Vrednotenje baronove zapuščine

Od konca pomladi 1935 je zbirka orožja zadnjega barona Kometa novi dom našla v osrednjem slovenskem muzeju. To je bila zagotovo ena največjih pridobitev (predvsem zgodnjenovoveškega) orožja in bojne opreme, kar jih je Narodni muzej Slovenije doživel v skoraj dveh stoletjih svojega obstoja.

Tega se je zavedala že tedanja strokovna, a tudi bolj laična javnost. Ob neljubih pravnih zapletih, povezanih s prodajo pukštajnskih starin, je o Kometrovi zbirki orožja dokaj pogosto pisalo aktualno časopisje. V *Jutru* lahko preberemo več bolj ali manj zgoščenih opisov njenih vrhuncev.¹¹⁵ V teh sestavkih sta med najdragocenejše eksponate uvrščena predvsem »vite-

Josipa Mala Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 3. 6. 1935, Ljubljana.

¹¹² *Slovenec*, LXVIII/162, 18. 7. 1935, str. 7.

¹¹³ *Jutro*, XIX/299, 28. 12. 1938, str. 8; *Slovenec*, LXVI/296, 28. 12. 1938, str. 8.

¹¹⁴ *Marburger Zeitung*, LXXXIII/315, 11. 11. 1943, str. 5.

¹¹⁵ *Jutro*, XIII/261, 9. 11. 1932, str. 3; XIII/268, 17. 11. 1932, str. 3.

Par pištol s kolesnim netilnim mehanizmom, datiranih v leto 1571 (Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 5187/1–2, foto: Tomaž Lauko).

ška« oklepa. Prvi, »bogato graviran z vojnimi prizori«, naj bi izviral s konca 15. stoletja. Če bi to držalo, bi imeli opraviti z resnično rariteto, je pa takšna izjava težko razumljiva, saj je oklep v resnici treba datirati v 17. stoletje – a še to s pridržkom, saj očitno ne gre za originalno celoto, temveč pozneje temeljito restavrirane sklope, drugotno sestavljene v samostojni oklep. Kaj je novinarja napeljalo k opazki, da je po obliki in izdelavi »pristno gotski«, je svojevrstno vprašanje, saj se oklep jasno razlikuje od poznosrednjeveške zaščitne opreme gotskega sloga.¹¹⁶

Drugi dragulj baronove zbirke naj bi bil še en popolni ploščni oklep, in sicer iz dobe Maksimiljana I.¹¹⁷ V *Jutru* beremo, da ga je »pri svojih viteških pohodih« nosil sam cesar Maksimiljan, to pa naj bi dokazovale tudi listine, ki jih je hranil pokojni baron.¹¹⁸ Tudi če so takšni dokumenti kdaj obstajali, so

bili gotovo ponarejeni. Oklep je nesporno zelo kakovosten izdelek, saj je žigosan z znakom slovitega nürnberškega mojstra Valentina Siebenbürgerja. Povezavo s habsburškim vladarjem pa je treba ovreči, saj moramo oklep datirati šele v trideseta leta 16. stoletja, torej vsaj desetletje po Maksimiljanovi smrti.¹¹⁹ Kljub temu so to zgodbo nekritično sprejemali celo sodelavci celovškega Deželnega muzeja, saj so Franceta Steleta posebej opozorili, da je v Kometrovi zapuščini tudi oklep cesarja Maksimiljana.¹²⁰

V celoti je Kometrova zbirka orožja konec leta 1932 štela približno 100 samostojnih enot, med drugim verižno srjaco, čelade, ščite, meče, helebarde, sulice, bodala, lovske nože, več rogov za smodnik, pištole, puške, »lok, bogato tolčen s figurami« (v resnici luksuzni lovski samostrel) in nekaj orientalskega orožja. Gotovo ni naključje, da se je za odkup tega gradiva pojavilo veliko interesentov, tudi iz drugih evropskih držav in celo Amerike.¹²¹

Po vsem zapisanem o izjemnosti »zakladov« s Pukštajna gotovo preseneča podatek slovenjgraškega okrajnega sodišča, da je bila vrednost Kometrove zbirke orožja in bojne opreme skromno ocenjena na komaj 25.000 din.¹²² Povsem drugačno oceno preberemo v dopisu Josipa Mala Kraljevski banski upravi avgusta 1933, ki zbirko vrednoti na okoli 150.000 din.¹²³ Toda nobena od omenjenih števil ne ustre-

¹¹⁶ Danes v Narodnem muzeju Slovenije pod inv. št. N 17776. Gre za polovični oklep, datiran v prvo polovico 17. stoletja. Oklep v sedanjem stanju ni originalna celota, temveč je bil vsaj enkrat temeljito restavriran, dopolnjen z dodatnimi deli in okrašen z jedkanimi vojaškimi motivi. Do teh posegov je verjetno prišlo sredi 19. stoletja, ocenjujemo pa lahko, da jih je izvedel izkušen mojster, ki je dobro obvladal okleparске obrtne tehnike. V tem času je v Evropi obstajalo več delavnic, ki so se specializirale prav za takšno restavriranje oklepov po avtentičnih postopkih, zato je njihove izdelke zelo težko ločiti od originalov. Lazar idr., *Vitez, dama in zmaj*, kat. št. 335. Prim. tudi Pyhr, *A History of Arms*, str. 105–113.

¹¹⁷ NMS, inv. št. N 35361. Kakovostni, odlično ohranjeni primerki popolnega »viteškega« oklepa za težkega konjenika v t. i. maksimiljanskem slogu je nastal v delavnici znanega nürnberškega mojstra Valentina Siebenbürgerja. Na fotografiji Franceta Steleta, posneti na Pukštajnu v začetku leta 1932, je bil oklep pri desnem ramenu opremljen še z okroglim pod pazdušnim ščitnikom. Ta danes ni več ohranjen. Lazar idr., *Vitez, dama in zmaj*, kat. št. 84; Lazar, *An Armour*.

¹¹⁸ *Jutro*, XIII/268, 17. 11. 1932, str. 3.

¹¹⁹ Lazar, *An Armour*, str. 39–40.

¹²⁰ Arhiv NMS, št. 1012/1931, Dopis Franceta Steleta, 26. 11. 1931, Celovec.

¹²¹ *Jutro*, XIII/261, 9. 11. 1932, str. 3; XIII/268, 17. 11. 1932, str. 3.

¹²² Arhiv NMS, št. 711/32, Sodba Okrajnega sodišča v Slovenji Gradcu, 27. 10. 1932, Ljubljana.

¹²³ Arhiv NMS, št. 543/33, Predlog za iztožitev zbirke orožja Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 1. 8. 1933.

Helebarda iz zadnje četrtine 16. stoletja (Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 32139, foto: Tomaž Lauko).

za cenilnemu zapisniku, ki ga je v letih 1931/2 med vrednotenjem pukštajnskih premičnin sestavil Zorman – po njegovih ocenah je vrednost baronove zbirke starega orožja znašala 74.685 din.¹²⁴

Ta zapisnik je v svojem dopisu banski upravi aprila 1935 omenil tudi Mal, čeprav je bila po njegovem prepričanju vrednost zbirke v resnici mnogo višja. Podobnega mnenja je bil upravitelj stečajne mase, saj je menda pričakoval, da bo že za en sam

¹²⁴ Tipkopijski kopiji zapisnika danes hrani knjižnica Narodne galerije pod signaturo K SLV V PUCHSTEIN. Zorman, *Zapisnik cenitve*, fol. 31–33.

popolni ploščni oklep iztržil več kot 100.000 din.¹²⁵ Ta navedba navsezadnje pomaga pojasniti, zakaj se je stečajna uprava tako trdoživo oklepala zbirke orožja in bojne opreme, saj bi – če bi jo le bilo mogoče prodati na licitacijah po realni ceni – upnikom prinesla zavirljivo vsoto.

Po drugi strani se zaradi nerodnosti, ki jih opažamo že pri opisih obeh popolnih oklepov kot nedvomno najimpozantnejših primerkov v zbirki, poraja izzivalno vprašanje – kako dobro so akterji, vključeni v dogajanje ob dražbi Kometrove zapuščine, poznali staro orožje in ali so znali prepoznati pravo vrednost posameznih predmetov. Priznanih poznavalcev in strokovnih raziskovalcev srednjeveškega in zgodnjenovoveškega orožja tedaj na Slovenskem pravzaprav ni bilo. To ne velja zgolj za novinarje, od katerih takšnega specialističnega znanja niti ne bi mogli pričakovati, temveč tudi za muzealce, saj se z vojaško opremo niso poglobljeno ukvarjali – in navsezadnje konkretno za dr. Ivana Zorman, ki je opravil uradno cenitev ter strokovno ovrednotenje pukštajnskih starin.

Na takšne pomanjkljivosti zgovorno opozarjajo že vpisi v inventarni knjigi Narodnega muzeja.¹²⁶ Tudi med njimi najdemo precejšnje število neustreznih opredelitev. Če se omejimo le na že omenjena osrednja eksponata zbirke, je jedkani oklep iz 17. stoletja pomotoma umeščen v začetek 16. stoletja, izrazito prepoznaven oklep maksimiljanskega sloga iz tridesetih let 16. stoletja pa je ohlapno datiran v »ok. 17. stol.«. Za takšne spodrsaljaje sicer ne moremo kriviti zgolj kustosov Narodnega muzeja, saj so inventarne vpise dobesedno povzeli po Zormanovem zapisniku. Drugo vprašanje je, ali so sporne opredelitve nastale šele ob cenitvi zbirke v letih 1931/2 ali pa so se morda opirale še na starejšo dokumentacijo Hansa Kometa – in kako pravilno je gradivo opredelil že sam baron kot ljubiteljski poznavalec.

Čeprav bi morda pričakovali, da bo orožje s Pukštajna takoj po prihodu v Narodni muzej samoumevno postalo predmet intenzivnega strokovnega preučevanja, se to ni zgodilo. Deloma je k temu gotovo prispevala izjemna preobremenjenost muzejskih kadrov v času, ko so se fondi po zaslugi sistematičnega pridobivanja gradiva še posebej hitro povečevali. Druga težava je tičala v pomanjkanju domačih specialistov, brez katerih preprosto ni bilo mogoče strokovno obdelati pukštajnske zbirke orožja in bojne opreme. Spregledati pa ne smemo niti v splošnem

¹²⁵ Arhiv NMS, št. 228/35, Predlog za službena potovanja Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 16. 4. 1935, Ljubljana; št. 688/35, Dopis Josipa Mala Kraljevski banski upravi Dravske banovine, 27. 11. 1935.

¹²⁶ Orožje s Pukštajna je v stari inventarni knjigi kulturnozgodovinske zbirke Narodnega muzeja zavedeno od številki 13909 do 13975. Pod posamezno inventarno številko je pogosto navedenih več sorodnih primerkov (s podoznakami a, b, c itd.), povsem enako kot v Zormanovem zapisniku. Preračun popisane gradiva skupno šteje 97 samostojnih predmetov.

zelo neugodnih razmer na predvečer nove svetovne vojne, ki še zdaleč niso omogočale nemotenega znanstveno-raziskovalnega dela.

Od maja 1935, ko so zbirko prenesli v muzejsko stavbo in vsaj v večjem delu predstavili javnosti, je njena nadaljnja obdelava zastala za vrsto let. Kot lahko presodimo po vpisih v inventarno knjigo Kulturnozgodovinskega oddelka, so pukštajnsko orožje in bojno opremo inventarizirali šele okrog leta 1942 – že približno leto dni po italijanski okupaciji Ljubljanske pokrajine, ko je bilo za varovanje atraktivne kulturne dediščine zelo pomembno, da so jo muzejski delavci vsaj uradno popisali. Vpisi v inventarni knjigi po svoji vsebini in opredelitvah v ničemer ne odstopajo od Zormanovega cenitvenega zapisnika; razlikujejo se le po ocenah vrednosti, preračunanih v lire. To potrjuje, da orožje s Pukštajna še vrsto let po prihodu v muzej ni dočakalo temeljitejše strokovne obravnave, to pa so naposled preprečile tudi vojne razmere.

Po težavnem obdobju povojne obnove se je Kometrovi zapuščini resneje posvetil šele Ferdinand Tancik, v muzeju od leta 1952 zaposlen kot preparator, od leta 1965 kot kustos. Pionirski slovenski raziskovalec starega orožja in vojaške zgodovine je v splošnem prepoznal pomen predmetov iz Kometrove zapuščine. Ti so sestavljali tudi enega najpomembnejših sklopov razstave *Orožje in bojna oprema od naselitve Slovencev do konca 17. stoletja* iz leta 1971, ob kateri je izšel spremni katalog.¹²⁷

Žal je z veliko vnemo začeto delo zaradi Tancikove prezgodnje smrti pretežno ostalo brez sintetičnega zaključka, pa tudi brez pravih naslednikov, ki bi se sistematično osredotočili na raziskovanje starejše vojaške zgodovine, orožja in bojne opreme. Poleg tega se ne Tancik ne kateri drugi od kustosov Narodnega muzeja ni podrobneje ukvarjal s historiatom Kometrovega gradiva niti ni obravnaval zbirke kot zgodovinske celote. Z vse večjo časovno oddaljenostjo od burnih dogodkov, ki so spremljali pridobitev pukštajnskega orožja, se je navsezadnje zgodilo, da so bile okoliščine njegove akcesije napačno zabeležene tudi v novejši dokumentaciji Narodnega muzeja Slovenije. Še v sodobni digitalizirani bazi podatkov Fundus, pa tudi v muzejskih publikacijah, ki se opirajo nanjo, je tako zavedeno, da je nekdanje baronovo orožje v muzejski fond prišlo z odkupom leta 1931 – čeprav je na podlagi povedanega nesporno, da je bilo to gradivo pravnomočno pridobljeno šele štiri leta pozneje z brezplačnim prevzemom po zaključku zapletenega sodnega spora.

Zaradi splošnega nezanimanja za izvor in historiat Kometrove zbirke ostaja bolj ali manj pozabljena tudi starinoslovska vloga pukštajnskega barona. Ob-

časno se celo zgodi, da mu nehote odrekamo zbirateljske zasluge – kot se je denimo zgodilo ob slovitom Reichlichovem gotskem triptihu iz leta 1511, ki so ga ob prihodu v Narodni muzej leta 1932 predstavljali kot eno najdragocenejših novitet s Pukštajna, poznejši pisci pa so na njegovo provenienco žal pozabili in ga zmotno pripisali Kometrovemu sodobniku in tovarišu, baronu Haerdltlu s Turna pri Velenju.¹²⁸

Občasno se Kometrovo ime pojavlja vsaj v muzejskih publikacijah, zlasti v Narodnem muzeju Slovenije, kjer njegove vloge preprosto ni mogoče prezreti.¹²⁹ Navsezadnje smo z gradivom, ki ga je vestno zbiral, pridobili znatno število dragocenih eksponatov, ki so v ponos najkakovostnejši muzejski zbirki orožja in bojne opreme v Republiki Sloveniji. Dva ploščna oklepa, verižna srajca, odlični primerki zaščitnih pokrival, hladnega in ognjenega orožja – to so predmeti, ki jim je častno mesto namenil že baron Kometer, zadnjih 80 let pa navdušujejo obiskovalce Narodnega muzeja Slovenije od nekdanje stalne postavitve, velike razstave orožja iz leta 1971 do nove postavitve v okviru zgodovinskih in umetnostnih zbir na Metelkovi (od leta 2008) ter občasne razstave *Vitez, dama in zmaj: dediščina srednjeveških bojevnikov* (2012–2014).¹³⁰

Kljub razstavam, objavam, konservatorsko-restavratorskim posegom in naravoslovnim raziskavam, ki so se zvrstile v zadnjih desetletjih, zbirka starega orožja in bojne opreme s Pukštajna še vse do danes ni bila ovrednotena v celoti. Ta naloga zaenkrat ostaja eden od vabljujejših, a tudi zahtevnejših izzivov za kustodiat zbirke orožja in bojne opreme Narodnega muzeja Slovenije v okviru nadaljnjega preučevanja in postopne revizije muzejskega fonda. Šele tako bo mogoče natančno oceniti zbiralno politiko barona Kometra, njegova osrednja interesna področja, pristne starine pa ločiti od posameznih poznejših kopij in z restavratorskimi posegi temeljito predelanih primerkov.

Epilog

Če bi Hans Kometer doživel vse tisto, kar se je odvijalo na Pukštajnu po letu 1925, ni dvoma, da bi bil globoko razočaran. Pravzaprav se ni uresničila niti ena od želj, ki jih je dal zapisati v oporoko. Pod novima lastnikoma je posestvo presenetljivo hitro propadlo, dvorec z vsem pripadajočim premičnim imetjem in nepremičninami pa je pristal na dražbi že komaj šest let pozneje.

Klavzule oporoke, s katerimi si je pokojni baron tako zagrizeno prizadeval ohraniti obstoječo ureditev svojega domovanja, so se sredi gospodarske krize izkazale za mrtve črke na papirju. Ko so na Pukštajnu

¹²⁷ Ta je za več desetletij ostal malone edina izvirna strokovna publikacija slovenskega avtorja, posvečena tipologiji orožja iz starejših zgodovinskih obdobj. Tancik, *Orožje in bojna oprema*.

¹²⁸ Cerkovnik, *Triptih družine Knillenberg*, str. 24, op. 7.

¹²⁹ Gl. Horvat, Dr. Josip Mal, str. 426–428. S tem povezane dogodke je sumarno omenil tudi Ivan Komelj. Komelj, *Grad kot spomeniškovarstveni problem*, zlasti str. 13, 23, 27.

¹³⁰ Za razstavni katalog gl. Lazar idr., *Vitez, dama in zmaj*.

zagosposodovali upniki in upravitelji stečajne mase, so se grajske starine nepričakovano znašle v primežu neusmiljenega tržišča. Občutni del z velikim trudom in stroški ustvarjenih zbirk se je hipoma razpršil med nove, danes večinoma neznane lastnike. Le hitremu posredovanju eminentnih strokovnjakov, kot sta bila France Stele in Josip Mal, se lahko zahvalimo, da je vsaj jedro najatraktivnejšega gradiva nazadnje prešlo v slovenske muzejske fonde.¹³¹

Tudi to baronu Komertu bržkone ne bi bilo v posebno veselje – še zlasti ne, da je njegova ljubljena zbirka orožja pristala v ljubljanskem Narodnem muzeju, saj jo je slovenskemu nacionalizmu vse prej kot naklonjeni koroški avstrofil namenil »nemškemu« Celovcu. Morda najbolj nemilostna usoda pa je doletela двореc Pukštajn. Po viharnem obdobju menjajočih se lastnikov je postal vojašnica, žrtev slabo domišljenih prezidav in brezobzirnih vandalov, ki se niso usmiliti niti družinske grobnice.

Kakor koli zadržano je Hans Kometer dojemal spremenjene politične razmere po razpadu habsburške monarhije, je tudi odnos slovenske javnosti do zadnjega barona s Pukštajna pokazal vrsto mračnih plati z nacionalnimi in razrednimi trenji prežete miselnosti 20. stoletja. Nenazadnje je barona doletel pravi izbris iz zgodovinskega spomina – pa tudi iz muzealskih in zgodovinskih raziskav –, ki si ga ni zaslužil že zaradi svojih mecenskih in zbirateljskih prizadevanj.

V novem stoletju je morda končno dozorel čas, da tej žalostni zgodbi dodamo svetlejši epilog. Temeljita obnova je Pukštajnu spet povrnila vsaj del starega prestiža in uglednega položaja v lokalnem okolju. Čeprav si baron Kometer tega ni nikoli iskreno želel, bi mu nemara le bilo v zadovoljstvo, ko bi zagledal najprivlačnejše primerke iz svoje zbirke razstavljene v osrednjem nacionalnem muzeju mlade slovenske prestolnice in objavljene na straneh razstavnih publikacij. Zbirateljski naporji torej niso bili zaman – spodobiti pa se, da slovenska muzejska stroka nesojenemu mecenu s Pukštajna končno namenii pietetni poklon in ga odreši nepravilne pozebe.

Zahvala

Za pomoč pri nastajanju pričujočega sestavka dolgujem zahvalo vsem, ki so prispevali svoje znanje in čas že pri raziskovanju zgodovine Kometrov s Pukštajna, še posebej pa tistim sodelavcem, ki so pripomogli k preučevanju dokumentacije o pridobitvi pukštajnskih starin: mag. Nataši Nemeček za pomoč pri obdelavi obsežnega gradiva iz arhivskih map Narodnega muzeja Slovenije, Metki Košir za posredovanje dokumentacije Indok centra, osebju knjižnice Narodne Galerije in Jožetu Kramerju za zanimive podatke in drobce iz ustnega izročila.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv NMS – Arhiv Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana
Arhivske mape za leta 1931–1935

Indok center – Ministrstvo za kulturo, Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino, Ljubljana

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor
SI PAM/1818 Gosposočina Puhenštajn 1235–1917, fasc. 1

ČASOPISI

Deutsche Zeitung, 1932.

Domovina, 1925.

Glasilo K.S.K. jednote, 1932.

Jutro, 1932, 1938.

Marburger Zeitung, 1925, 1943.

Mariborer Zeitung, 1932.

Slovenec, 1932, 1935, 1938.

OBJAVLJENI VIRI IN LITERATURA

Cerkovnik, Gašper: »Triptih družine Knillenberg« Marxa Reichliche v ljubljanski Narodni galeriji. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 45, 2009, str. 20–52.

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser 4. Gotha: Justus Perthes, 1854.

Horvat, Jasna: Dr. Josip Mal in njegov »trajen spomenik v Narodnem muzeju«. *Predmet kot reprezentanca: okus, ugled, moč* (ur. Maja Lozar Štampcar). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2010, str. 417–452.

Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi: leksikon slovenske grajske zapuščine*. Ljubljana: DZS, 1997.

Kolar-Dimitrijević, Mira: Društveno-ekonomski razvoj Siska 1919–1941. godine. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 27, 1994, str. 271–288.

Komelj, Ivan, Grad kot spomeniškovarstveni problem v času med obema vojnama. *Varstvo spomenikov*, XXV, 1983, str. 13–38.

Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana: Zveza za tujski promet za Slovenijo, 1937.

Lazar, Tomaž idr. (ur.): *Vitez, dama in zmaj. Dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem 2: Katalog*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2013.

Lazar, Tomaž: An Armour by Valentin Siebenbürger in the National Museum of Slovenia. *The Journal of the Arms & Armour Society*, XXI/2, september 2013, str. 37–48.

¹³¹ Prim. Komelj, Grad kot spomeniškovarstveni problem.

Lazar, Tomaž: Gospostvo Pukštajn in rodbina Kometer: podjetniki, baroni, meceni, zbiralci starin. *Kronika* 63, 2015, str. 41–64.

Mlinarič, Jože: Gospoščina Puhenštanj pri Dravogradu do okoli leta 1600. *Kronika*, XXIII/3, 1975, str. 153–160.

Pyhr, Stuart: A History of Arms and Armour Conservation at the Metropolitan Museum. *Make All Sure* (ur. Robert Douglas Smith). Leeds: The Royal Armouries, 2006, str. 105–113.

Stridsberg, Gusti: *Mojih pet življenj*. Maribor: Založba Obzorja, 1983.

Tancik, Ferdinand: *Orožje in bojna oprema od naselitve Slovencev do konca 17. stoletja*. Ljubljana: Narodni muzej, 1971.

Zeitschrift für historische Waffenkunde, I/10, 1899.

Zenker, Joseph: *Pantheon. Adressbuch der Kunst- und Antiquitäten-Sammler und -Händler, Bibliotheken, Archive, Museen, Kunst-, Altertums- und Geschichtsvereine, Bücherliebhaber, Numismatiker*. Eßlingen a.N.: Paul Neff Verlag, 1914.

Zorman, Ivan: *Zapiski cenitve umetnostnih, umetno-obrtnih in kulturno historičnih premičnin v gradu Puchensteinu*. Ljubljana: Narodna Galerija (tipkopis), ok. 1932.

S U M M A R Y

Baron Hans Kometer and his antiques collection from the Pukštajn mansion

Baron Hans Kometer (1850–1925) owned the Pukštajn (Puchenstein) mansion near Dravograd as the last male representative of his family. An amateur historian, he completely renovated his home mansion in historicism style and filled it with medieval and early modern antiques—paintings, crafts, period furniture, arms and armour.

He earned an international reputation with his vast knowledge and collection of historical weapons and armour. He maintained close contacts with local collectors and antiquarians as well as those from more distant parts of Europe. In his last will and testament, by which he left his entire property to his niece Melita Feldmann, Hans Kometer especially endeavoured to preserve the complete image of the

family mansion and antiques collection also after his death.

Regretfully, in the maelstrom of global economic crisis, such provisions would not suffice to adequately protect the Pukštajn antiques. Once Melita Feldmann and her husband filed for bankruptcy, the fate of the mansion and all movable property became uncertain. Pressing creditors and bankruptcy managers posed the danger that the former Kometer's estate would be sold at an auction in 1932. It was only the swift intervention of leading Slovenian experts and museum professionals, most notably France Stele and Josip Mal, which prevented the invaluable historical material from being completely dispersed.

The antiques of Hans Kometer, particularly his collection of old arms and armour, were in fact one of the highest-quality private collections of their time in the Slovenian territory. The main portion of the baron's legacy, especially the interior furnishings, furniture and objects of applied arts, was sold in August 1932, at a major public auction. There, the National Museum managed to buy at least a part of historically most important material.

An entirely different fate befell the Pukštajn arms collection. In his will, Hans Kometer left it to the Provincial Museum in Klagenfurt/Celovec, but the aforementioned provision was in conflict with the existing legislation. Josip Mal, the director of the National Museum in Ljubljana, therefore initiated the procedure to obtain the entire collection. In doing so, he met with stark opposition from the bankruptcy manager, which led to a protracted and very complex legal dispute. The unique and thus far little researched episode of Slovenian legal history ended no sooner than April 1935, in favour of the National Museum. Thus, the central Slovenian museum institution managed to obtain the baron's collection of arms, which was one of the most important military historical acquisitions of the National Museum until that time.

Hans Kometer's role as a patron and collector continues to remain little known and his collection of arms and armour, too, has yet to become the subject of comprehensive studies and evaluation. Nevertheless, it is clear that the central specimens from Pukštajn belong to the most representative part of the collection of arms and armour of the Slovenian National Museum, which has already been presented to the public in a series of permanent and occasional exhibitions.